

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

JIHOČESKÁ UNIVERZITA

Pedagogická fakulta

Katedra českého jazyka

Bakalářská práce

Postava vracející se z koncentračního tábora

Vypracovala: Vendula Puklická

Vedoucí práce: Mgr. Martina Halamová, Ph.D.

České Budějovice 2021

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucí bakalářské práce, paní Mgr. Martině Halamové, PhD., za trpělivost, odborné poznámky a podporu při psaní mé bakalářské práce.

Prohlášení

„Prohlašuji, že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.“

V Českých Budějovicích 10. 5. 2021

Vendula Puklická

Anotace

Bakalářská práce se zaměřuje na zobrazení postav vracějících se z koncentračního tábora a utváření jejich identity v pěti titulech: *Píseň o lítosti* (1947) Viktora Fischla, *Ohnivě písmo* (1950) Karla Josefa Beneše, *Dita Saxová* (1962) Arnošta Lustiga, *Štír* (1983) Zena Dostála a *Hana* (2017) Aleny Mornštajnové, které reprezentují dobové diskurzy druhé poloviny 20. století a počátku 21. století. Bakalářská práce na proměně postav představí i ideje diskurzů, které tyto texty formovaly.

Klíčová slova

Viktor Fischl; Karel Josef Beneš; Arnošt Lustig; Zeno Dostál; Alena Mornštajnová

Abstract

The Bachelor's thesis focuses on depicting characters returning from concentration camp and shaping their identity in five titles: *Píseň o lítosti* (1947) by Viktor Fischl, *Ohnivě písmo* (1950) by Karel Josef Beneš, *Dita Saxová* (1962) by Arnošt Lustig, *Štír* (1983) by Zeno Dostál and *Hana* (2017) by Alena Mornštajnová, representing the period discourses of the second half of the 20th century and the beginning of the 21st century. The Bachelor's thesis will also present the ideas of discourses on transformation of characters that shaped these texts.

Keywords

Viktor Fischl; Karel Josef Beneš; Arnošt Lustig; Zeno Dostál; Alena Mornštajnová

Obsah

Poděkování.....	2
Prohlášení.....	3
Anotace	4
Klíčová slova	4
Abstract.....	4
Keywords	4
Obsah	5
1. Úvod.....	6
1.1 Postava a existence	8
1.2 Existence postavy v textu	10
2. Dějinný kontext.....	14
2.1 Dění v letech 1945 – 1948	17
2.2 Dění v letech 1948 – 1958	19
2.3 Dění v letech 1958 – 1969	20
2.4 Dění v letech 1969 – 1989	24
3. Praktická část	30
3.1 Viktor Fischl: Píseň o lítosti	30
3.2 Karel Josef Beneš: Ohnivé písmo	36
3.3 Arnošt Lustig: Dita Saxová.....	40
3.4 Zeno Dostál: Štír.....	44
3.5 Alena Mornštajnová: Hana	48
Závěr	52
Literatura.....	57
Sekundární literatura.....	57

1. Úvod

Bakalářská práce se soustředí na fenomén postavy vracející se z koncentračního tábora. Postavy prezentující dané texty prostřednictvím proměny identity představují proměny diskurzů myšlení od poválečného světa po současnost. Již od konce druhé světové války hledali autoři způsob, jak zobrazovat utrpení lidí v koncentračním táboře. V souvislosti s proměnou společnosti a jejich myšlení a zároveň působení moci se zpracování tématu v průběhu let proměňovalo. Se zpracováním tématu také souvisí otázky křížení historie s fikcí a identita postavy, na které se soustředil Paul Ricoeur.

Křížení historizace fikce a fikcionalizace dějin se zabýval Paul Ricoeur v textu *Čas a vyprávění III*. I když se narace v literárním textu a v reálném životě odlišují, pro oba typy vyprávění je totožné spojení mezi jednáním a jednajícím. Prostřednictvím této rozvahy dospívá k otázce identity.¹ Můžeme říci, že tak jako samotnému člověku je dána identita, která se během jeho života vyvíjí, až dojde svému naplnění a končí smrtí, tak i daná postava v románu má svoji identitu, která je ovlivněna zobrazovanými životními událostmi a zkušenostmi postavy.² Tuto identitu postav v příběhu nazývá Ricoeur jako narativní identitu. Dále uvádí, že se narativní identita postavy v průběhu příběhu může posouvat a proměňovat.³ Ricoeur také uvádí, že pomocí předchozích korektur vyprávění vzniká osobní kontext dějin. Vyjadřuje se i k analýze aktu čtení, při níž se „cvičíme v obývání nám cizích světů.“⁴ Můžeme také zmínit, že vypravěč se snaží čtenáře přesvědčit o to, aby nazíral na svět takovým způsobem, který není pro čtenáře běžný, neboť to čtenáře obohacuje v novém hodnocení světa.⁵

Tyto poznatky pro nás budou zejména důležité při interpretaci pěti titulů: *Píseň o lítosti* Viktora Fischla, *Ohnivě písmo* Karla Josefa Beneše, *Dita Saxová* Arnošta Lustiga, *Štír* Zena Dostála a *Hana Aleny Mornštajnové*. V těchto zmíněných titulech budeme následně interpretovat jednotlivé postavy vracející se z koncentračního tábora. Na těchto postavách, a tedy na postavě: Daniela (*Píseň o lítosti*), Antonína Beldy (*Ohnivě písmo*), Dity Saxové (*Dita Saxová*), Vojtěcha Grmely (*Štír*) a Hany Helerové

¹ RICOEUR, Paul. *Čas a vyprávění III: Vyprávěný čas*. Praha: OIKOYMENH, 2007. ISBN 978-80-7298-105-2, s. 349.

² RICOEUR, Paul. *O sobě samém jako o jiném*. Praha: OIKOYMENH, 2016. ISBN 978-80-7298-438-1, s. 156.

³ RICOEUR, Paul. *Čas a vyprávění III: Vyprávěný čas*. Praha: OIKOYMENH, 2007. ISBN 978-80-7298-105-2, s. 350.

⁴ RICOEUR, Paul. *Čas a vyprávění III: Vyprávěný čas*. Praha: OIKOYMENH, 2007. ISBN 978-80-7298-105-2, s. 353.

⁵ RICOEUR, Paul. *Čas a vyprávění III: Vyprávěný čas*. Praha: OIKOYMENH, 2007. ISBN 978-80-7298-105-2, s. 354.

(*Hana*), budeme sledovat, jak se postava proměňuje od 50. let 20. století do dnešních dnů dle dobového diskurzu, ve kterém tituly vyšly a zároveň budeme sledovat, jak na ně působí ideologie dobových diskurzů.

1.1 Postava a existence

Bakalářská práce se bude vztahovat k postavě vracející se z koncentračních táborů, jak byla zobrazována ve vybraných textech v druhé polovině 20. století. V teoretické kapitole se nejdříve zaměříme na vztah postavy k bytí z obecného hlediska. Využijeme k tomu práci Daniely Hodrové *...na okraji chaosu...*

Daniela Hodrová se při popisu „charakteristických vztahů k bytí“ ohlíží až do antiky a hledá v průřezu literárních dějin typy postav podle toho, jak se vztahují k bytí. K typologii postavy přistupuje z ontologického hlediska s vědomím nezbytné schematizace. Smyslem takové typologie je poukázat na tendence literatury ve volbě postavy a jejího vztahu k bytí. V každém období se autoři stavěli k bytí jinak a s jinou intenzitou. Hodrová konstatuje, že nejbližší vztah k bytí měly postavy v symbolistických textech. Naopak v budovatelských románech totalitních režimů byl vztah k bytí nejdále, také motivu smrti se více vyhýbají. V padesátých letech tak můžeme nacházet postavy mělké, které jsou podřízené ideologií.⁶

Hrdinu 20. století Daniela Hodrová charakterizuje jako postavu vnímající, žijící, zároveň je charakterizován nemocí, smrtí, osamělostí, vinou, bezdomovectvím. Většinou bývá znuděn, zhnusen, cítí se odcizen a hlavně nerozumí své bytosti a okolnímu světu.⁷ A to ho vede k různým přístupům k bytí. Někdy můžeme zpozorovat, že se postava staví k bytí jako zapomenutému či zahlédnutému jindy k němu naopak uniká. I zapomenutost může být někdy cesta k bytí. Zapomenutost má svůj ontologický význam a může být spjatá s předmětem, či samotnou bytostí nebo se zapomenutým či ztraceným místem a časem.

Daniela Hodrová v knize *...na okraji chaosu...* popisuje, že pro postavu 20. století je typická její nejistota o bytí. Protože se Daniela Hodrová ve svých textech navrácí k iniciačnímu syžetu v románech napříč literárními dějinami, vnímá v takových typech románu smrt jako cestu k mystickému zasvěcení, což u románu 20. století tak často neshledává. Můžeme tedy říci, že postava 20. století se svojí smrtí neblíží k bytí, „*umírání a smrt jen završují proces neporozumění a tápání.*“⁸ „*Kromě ztraceného a*

⁶ HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 693 – 694.

⁷ HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 666.

⁸ HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 666.

*zapomenutého domova je pro postavu 20. století typický stav bezdomoví.*⁹ Bezdomoví nezobrazuje jen ztrátu domova, ale také ztrátu tzv. metafyzického domova, který je symbolem zakotvenosti v bytí.¹⁰

V souvislosti s bezdomovím postavy vymezuje Hodrová v literatuře 20. století typ postavy cizince, který se nemůže v zobrazovaném prostoru zachytit, či nějakým způsobem do tohoto prostoru nepatří. Podstatou pro vnímání cizince je tušení cesty, a tím se oproti ostatním postavám nejvíce přibližuje k bytí. Jedná se o postavu dynamickou, která má zvláštní vlastnosti a nese s sebou tajemství. Hledání životní cesty ho vede ke hledání smyslu života. Patří k němu i bloudění. Příběh cizince není jasně daný, někdy jej odhalíme až na konci jeho cesty. U některých románů 20. století však neodhalíme jeho příběh ani na konci. Pokud by postava cizince postrádala lidské city a byla by lhotejná k bytí, vedlo by to podle Hodrové k „obyčejnému člověku,“ který je dle Hodrové charakterizován lhotejností k bytí spojeném s nedostatkem niternosti. Postava obyčejného člověka dle Hodrové „zapomíná na bytí ve svém každodenním existování.“ Příběh obyčejného člověka ztrácí výrazné linie vlivem jeho zapomenutelnosti o bytí. Funkce a význam postavy se měnily vlivem historického kontextu, směru a žánru či systému.¹¹

Další postavou, která nás bude v analyzovaných prózách zajímat, bude kolektivní postava. Hodrová uvádí, že kolektivní postava je tvořena z typu postavy-objektu, která není individualizovaná. Z postavy-objektu vzniká zmnožením postava-makroobjekt.¹² „Kolektivní postavu charakterizuje především kolektivní postoj, který je zpravidla „hotov,“ „nadiktován“ před vlastním dějem.“¹³ Její příběh je přikazován určitou ideologií. Kolektiv je utvářený z příběhu jedinců, kteří přišli o svou individualitu a tím jsou přesunuti k neautentickému příběhu. Kolektivní postavu můžeme také přirovnat k oživlé soše nebo marionetě, kterou někdo vede. Ve dvacátých letech minulého století můžeme nacházet varianty kolektivní postavy revoluční, ne-lidí, či příslušníků různých profesí. Kolektivní postava na sebe strhává největší pozornost v

⁹ HODROVÁ, Daniela. --na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 667.

¹⁰ HODROVÁ, Daniela. --na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 667.

¹¹ HODROVÁ, Daniela. --na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 686 – 687.

¹² HODROVÁ, Daniela. --na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 689.

¹³ HODROVÁ, Daniela. --na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 690.

celém příběhu. Někdy můžeme zaznamenat, že na počátku se nám zdá postava románu individualizovaná, ale postupem času se změní na postavu kolektivní.¹⁴

Jméno kolektivní postavy není důležité, nepřidává postavě na charakteru ani jej nespasí před marností. Vlivem milostného citu může kolektivní postava vnímat svoji neautentičnost života a vzbouřit se proti tomu. Může tak dojít k proměně v jedinečnou postavu a vytvořit vlastní příběh a vymanit se z kolektivního příběhu, může ji k tomu donutit i hrozba smrti. Ovšem to pro ni není záchranou, naopak ji to přiblíží ke smrti či ji to může navrátit zpět do bezpříběhového života a láska v příběhu, která je projevem k vytvářejícímu bytí, je tímto zavrhnuta. V těchto případech můžeme poukázat na tragédii konce a tím změnu postavy-objektu a postavy-definice, která bývá stanovená zejména totalitním režimem, na postavu-subjektu a postavu-hypotézu, která přistupuje k bytí otevřeně. Někdy můžeme zaznamenat cestu k bytí u postavy z pouhé její existence a jejího žití, kdy bytí je součástí existence. Cesta k bytí nemusí vést přes činy postavy, ale může být vedena přes samotné prožívání.¹⁵

1.2 Existence postavy v textu

Postava dle definice Hodrové „*postava jako nositel děje, určité myšlenky, ideologie, jako funkce textu představuje v literárním díle prvek či složku budovanou prostřednictvím vypravěče ...*“¹⁶

Postava je sice tvořena autorem zvnějšku, žije ale ve svém fikčním světě, je svébytným celkem zasazeným do fikčního světa, a proto je nositelem individuálního vědomí. Postava je označována jako dynamický znak, který charakterizuje dobu, ve které dílo vzniklo. Svoji znakovost nikdy postava nepostrádá. Záleží také na čtenáři a jeho interpretaci, zdali najde potenciální význam neboli tzv. označované.¹⁷

Vypravěč provází příběhem a postava je přítomná v příběhu, nese určité myšlenkové pochody a disponuje určitými vlastnostmi a charakteristikou. U vševědouceho vypravěče zaznamenáváme jeho vševědoucnost pomocí jeho nadřazenosti nad postavou, subjekt se tak stává na vypravěči závislým. Postava se může vymanit z područí vševědouceho vypravěče, a tím vzrůstá její subjektivost. Pokud se postava

¹⁴ HODROVÁ, Daniela. --*na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 689 – 690.

¹⁵ HODROVÁ, Daniela. --*na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 691 – 692.

¹⁶ HODROVÁ, Daniela. --*na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 544.

¹⁷ HODROVÁ, Daniela. --*na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 544 – 545.

stane nezávislým subjektem, může převzít úlohu samotného vypravěče. Postava to dokazuje zejména svojí řečí a tím próza vyprávěná v ich-formě inklinuje víc k postavě-hypotéze než k postavě-definici. V tomto bodě vypravěč ztrácí svůj vševědoucí nadhled a dochází k nejasnosti, proměnlivosti jeho pozice.¹⁸

Můžeme si také povšimnout, že v moderní próze je zrušený protiklad mezi pásmem postav a pásmem vypravěče, děje se tak vlivem nevlastní přímé řeči či polopřímé řeči nebo také smíšené řeči. Tyto typy promluv nacházíme více v dílech, kde se vyskytuje postava-hypotéza (jak bude následně objasněno).¹⁹

Hodrová rozlišuje postavu-definici a postavu-hypotézu. Někdy může dojít k tomu, že se postava-definice přiblíží k postavě-hypotéze vlivem individuality osobnosti a jejímu nevysvětlitelnému chování a jednání.²⁰

Postava-definice je nejtypičtější v realistické literatuře. Postava-definice je odkázána na své předem stanovené chování.²¹ Jedná se o postavu neindividualizovanou, schází ji nitro, zastává určitou zosobněnou funkci. Přesto postava-definice má dvě strany, a tedy i v realistické próze ji můžeme najít jako individualizovanou a jedinečnou bytost. Tato postava si není jistá svojí existencí. Ví o sobě jenom díky vypravěči. Realistickou postavu můžeme zařadit, jak do postavy-definice, tak do postavy-hypotézy, neboť se nachází v určitém středu mezi oběma postavami. Naopak od 19. století inklinuje více k postavě-hypotéze.²²

Postava-hypotéza není zcela vysvětlitelná a zároveň není úplně determinovaná. Má různé významy, jak pro čtenáře, tak pro vedlejší postavy v díle. Jedná se o tzv. autorovu strategii, která je tematizovaná. Určitý typ postav se v díle jeví už od začátku příběhu jako hotový, jiné postavy získávají svoji znakovost během příběhu a některé postavy jsou dotvářeny až čtenářovou interpretací. Některé postavy mohou být přes projití těmito procesy, neukončeny. Tehdy se jedná o postavy-hypotézy.²³ Postava-hypotéza neznačí celek, ale přesahuje mimo dílo, působí jako přenesená silueta odjinud. Autorovou snahou je pojmout postavu jako proces myšlení, jež je neukončené,

¹⁸ HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 565 – 566.

¹⁹ HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 563 – 564.

²⁰ HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 547.

²¹ HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 557.

²² HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 556.

²³ HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 546.

problematické a zároveň pravdivé. Důležitým prvkem pro rozlišení postava-definice a postava-hypotéza je autor a jeho stanovisko, jak na postavu nahlíží a jak k ní přistupuje.²⁴

Ohledně přímé a nepřímé charakteristiky postav můžeme pozorovat, že pokud dochází k odklonu od přímé charakteristiky k nepřímé, budeme se posouvat k postavě-hypotéze. U postavy-definice dochází ke spojení s vševědoucím vypravěčem, kdy charakteristika postavy může být přímá i nepřímá.²⁵

Vypravěč není jediným způsobem k poznání charakteristiky postavy. Dalším způsobem poznání charakteristiky postavy může být podání zvnitřku postavy. Tento způsob můžeme najít, jak u postav-definice, tak u postav-hypotéz. Ovšem ani tento způsob nám neurčuje pojetí postav. Tento způsob charakterizace postavy bývá častěji využíván u hlavních postav.²⁶

Postava-definice v příběhu často nese obyčejné, neutrální jméno, které nemá žádný důležitý vztah k postavě, zatímco u postav-hypotéz nese jméno i určitý význam postavy a pro postavu mají i určitou identifikační funkci.²⁷ Kromě jména se Hodrová zabývá i vnější charakteristikou postavy. Vnější charakteristika postavy-definice zasvěcuje postavu do děje. Zatímco u postavy-hypotézy nemusí být vnější charakteristika postavy vůbec, nebo může být zkrácená. Někdy také můžeme říci, že se jedná o postavu bez těla.

Důležitou funkci plní také oděv postavy. Oděv někdy charakterizuje postavu, jaké má postavení ve společnosti či její nitro. K pojetí postavy-hypotézy může přispět i převlek postavy, kdy oděv zpochybňuje identitu postavy. Postava-definice vchází do díla jako postava hotová (má jméno, oděv, minulost), kdežto postava-hypotéza působí otevřeně a autor či vypravěč nebo čtenář se snaží ji postupně vysvětlit.²⁸

²⁴ HODROVÁ, Daniela. --na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 556.

²⁵ HODROVÁ, Daniela. --na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 562.

²⁶ HODROVÁ, Daniela. --na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 557.

²⁷ HODROVÁ, Daniela. --na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 558.

²⁸ HODROVÁ, Daniela. --na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 560.

Co se týče prostoru a času, tak u postav-definic se nacházíme v pevně daném prostoru a většinou jsou spojeny se skutečným místem, kdežto postavy-hypotézy se pohybují v prostoru daleko volněji.²⁹

Rozvíjení postav můžeme sledovat pomocí určitých procesů. Můžeme například zmínit proces karnevalizace (snižování postavy) nebo subjektizace (hranice mezi postavou a autorem nebo postavou a čtenářem slábné), taktéž objektivizace. Čtenář vnímá postavu jako živého člověka.

²⁹ HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 569.

2. Dějinný kontext

V této kapitole se budeme věnovat dějinnému kontextu, v jehož pozadí vznikaly vybrané texty. Zejména se zaměříme na období od roku 1945 až na porevoluční období po roce 1989. Využíváme k tomu publikace od Miloše Havelky *Ideje, dějiny, společnost* a *Dějiny a smysl*. Další publikací, kterou v této kapitole budeme používat, je publikace od Pavla Janouška *Dějiny české literatury 1945 - 1989*.

Dějiny jako takové se mohou jevit jako paměť určitého kolektivu nebo také samotného národa. Můžeme také říci, že tyto kolektivy nebo samotný národ manipulativně určují paměti svých příslušníků. V této souvislosti se setkáváme s tím, co z minulosti bude historii prezentovat a co bude určené ke společnému vzpomínání. Či na straně druhé, co musí z minulosti vymizet a upadnout v zapomnění.³⁰ Také můžeme na dějiny nahlížet jako na interpretační možnost historického poznání. Každý národ si interpretuje dějiny jiným způsobem.³¹ Smysl událostem dáváme my sami naší vlastní situací anebo kulturou, do které patříme. Naše hodnocení událostí se neorientuje ve skutečnosti jako takové, ale v naší představě o skutečnosti, tak jak ji vidíme. Historické události si osvojujeme pomocí sekundárních pramenů, jako jsou učebnice, média a rozhovory, které jsou politicky a kulturně formované. Vzniká nám tím určitý kontext dějin, do kterého zasazujeme, než abychom jej rozjasňovali.³²

Pro zkoumání moderních dějin je také důležité zaměřit se na to, která generace interpretaci dějin představuje. Generace je seskupení určitých ročníků lidí, kteří mají jedinečnou mentalitu, určitá ideologická přesvědčení, odlišný způsob života a zároveň vyrůstají pod vlivem určitého politického systému dané doby. Generace nám umožňuje o dané době mnohé zjistit, neboť dávají vývoji událostí zvláštní ráz.³³ Dle Havelky můžeme v českých moderních dějinách najít tři velké generační seskupení od konce druhé světové války až po pád komunismu.³⁴ Mezi nimi byla tzv. Fučíkovská generace ovlivněná ideologií komunismu a nazvaná podle žurnalisty Julia Fučíka. Příslušníci dané generace se chopili komunistické moci. Další generací byla generace totálního

³⁰ HAVELKA, Miloš. *Ideje, dějiny, společnost: studie k historické sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010. ISBN 978-80-7325-220-5, s. 141.

³¹ HAVELKA, Miloš. *Ideje, dějiny, společnost: studie k historické sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010. ISBN 978-80-7325-220-5, s. 139.

³² HAVELKA, Miloš. *Ideje, dějiny, společnost: studie k historické sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010. ISBN 978-80-7325-220-5, s. 143.

³³ HAVELKA, Miloš. *Ideje, dějiny, společnost: studie k historické sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010. ISBN 978-80-7325-220-5, s. 340.

³⁴ HAVELKA, Miloš. *Ideje, dějiny, společnost: studie k historické sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010. ISBN 978-80-7325-220-5, s. 344.

nasazení neboli někdy nazývaná také Kohoutova generace po spisovateli Pavlu Kohoutovi. Kohoutova generace byla tvořená ročníky narozených v letech 1918 až 1931. Generace viděla řešení krize moderního světa a člověka v orientaci na východ a přijetí marxismu.³⁵ Tyto dvě generace spojovalo společné heslo „*Už nikdy světovou hospodářskou krizi, už nikdy Mnichovskou dohodu!*“³⁶ Roku 1956 se však směřování těchto dvou generací rozpadlo. Třetí generace nazývaná generace časopisu Tvář, nebo také generace Václava Havla zahrnovala ročníky narozené v letech 1935 až 1945. Její charakteristikou byla diferenciací od socialismu. Příslušníci této generace byli omezováni možnostmi studia, zažívali politické procesy, dotýkali se jich změny situací a postavení rodičů. Snažili se distancovat od komunistické ideologie.³⁷

Již od konce první republiky se začaly otevírat problémy české politické a kulturní orientace. Zdali patříme k Západu či Východu nebo jestli jsme jen mostem mezi oběma prostory.³⁸ K tomuto problému se ještě několikrát v minulosti vracíme, tak jako se vracíme k problémům o smyslu českých dějin, české otázce a k problému národní povahy.

Na počátku 60. let začaly vznikat rozsáhlé úvahy o smyslu českých dějin, na rozdíl od 50. let kdy byla tzv. česká otázka umlčována. To vedlo v 60. letech ke vzniku studií a prací různého pohledu na české dějiny, kdy se autoři snažili o reinterpetaci české minulosti. V 60. letech byla pro českou intelektuální diskusi podstatná *Dialektika konkrétního* Karla Kosíka. Kniha se snažila otevřít problémy moderního světa, umění a kultury. Zároveň se snažila prorazit omezující světonázor v tehdejší období marxismu-leninismu. K české otázce se autor stavěl spíše kriticko-systematicky než historicky. Zájem o českou otázku a o smysl českých dějin můžeme ale nejvíce pozorovat na konci 60. let.³⁹ Mnoho autorů se snažilo reinterpetovat výklad českých dějin od T. G. Masaryka. Otázky českých dějin výrazně přesahovaly do ideologie a politiky. Přesahy otázek českých dějin můžeme pozorovat od začátečních diskuzí o identitách politicko-stranických, přes periodizační problémy českých dějin, dále přes

³⁵ HAVELKA, Miloš. *Ideje, dějiny, společnost: studie k historické sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010. ISBN 978-80-7325-220-5, s. 345 – 346.

³⁶ HAVELKA, Miloš. *Ideje, dějiny, společnost studie k historické sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010. ISBN 978-80-7325-220-5, s. 347.

³⁷ HAVELKA, Miloš. *Ideje, dějiny, společnost: studie k historické sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010. ISBN 978-80-7325-220-5, s. 350.

³⁸ HAVELKA, Miloš. *Dějiny a smysl: obsahy, akcenty a posuny "české otázky" 1895-1989*. Praha: Lidové noviny, 2001. ISBN 80-7106-424-6, s. 19.

³⁹ HAVELKA, Miloš. *Dějiny a smysl: obsahy, akcenty a posuny "české otázky" 1895-1989*. Praha: Lidové noviny, 2001. ISBN 80-7106-424-6, s. 156 – 157.

úvahu pomnichovské kritiky až po hledání pojetí českých dějin v různých perspektivách.⁴⁰

Na reinterpretaci dějin se zaměřil např. Jiří Patočka svojí přednáškou *Filosofie českých dějin* z roku 1969. Hlavním bodem Patočkovy přednášky je problém výkladu jednoty a kontinuity českých dějin. Patočka hovoří o existenci dvou národů, a to středověkého českého národa a národa českého vytvořeného obrozením.

Téma hledání smyslu českých dějin od počátku pražského jara bylo dobově chápáno jako útok proti socialistickému pojetí dějin.⁴¹ Po srpnu v roce 1968 se česká otázka stala prostředkem, který pomáhal vyrovnat se s českou minulostí. Bylo tomu tak i u diskuze mezi Milanem Kunderou a Václavem Havlem, která se odehrála na přelomu let 1968 až 1969. Diskuze se ale také stala závažným mezigeneračním sporem, kde se řešila povaha socialismu. Tato diskuze začala Kunderovým článkem *Český úděl* vydaným v roce 1968 ve vánočních *Listech*. Kundera ve svém článku vyzdvihoval poslání malých národů, tedy i Čechů, kteří musí tvořit, ať už kulturně či hospodářsky, aby měly ve světě nějaké místo a význam. Na Kunderův článek reagoval Václav Havel s článkem *Český úděl?*, ve kterém kritizoval Kunderovu tezi o přežívání pražského jara do podzimních dnů. Havel tvrdil, že se Kundera snažil demokratizovat socialismus, avšak Kundera veškerá tvrzení odmítal.⁴²

V 70. letech se k české otázce a smyslu českých dějin vrátil Jan Patočka svojí přednáškou *Mají dějiny smysl?* a statí *Duchovní člověk a intelektuál*.⁴³ Dále se Patočka zabýval Masarykovou filosofií a vydal v roce 1977 *Dvě studie o Masarykovi*.⁴⁴ V 80. letech znovu ožívají otázky o smyslu dějin a navrácí se k problému české otázky, ke které se také vrací Božena Komárková, kdy se snaží porozumět třem údobím českých dějin a to husitství, obrození, současnosti spjaté s první republikou. Komárková se nesnažila vidět rozdíly mezi jednotlivými historickými událostmi, ale zaměřila se na

⁴⁰ HAVELKA, Miloš. *Dějiny a smysl: obsahy, akcenty a posuny "české otázky" 1895-1989*. Praha: Lidové noviny, 2001. ISBN 80-7106-424-6, s. 41.

⁴¹ HAVELKA, Miloš. *Dějiny a smysl: obsahy, akcenty a posuny "české otázky" 1895-1989*. Praha: Lidové noviny, 2001. ISBN 80-7106-424-6, s. 158 – 159.

⁴² HAVELKA, Miloš. *Dějiny a smysl: obsahy, akcenty a posuny "české otázky" 1895-1989*. Praha: Lidové noviny, 2001. ISBN 80-7106-424-6, s. 160 – 161.

⁴³ HAVELKA, Miloš. *Dějiny a smysl: obsahy, akcenty a posuny "české otázky" 1895-1989*. Praha: Lidové noviny, 2001. ISBN 80-7106-424-6, s. 163.

⁴⁴ HAVELKA, Miloš. *Dějiny a smysl: obsahy, akcenty a posuny "české otázky" 1895-1989*. Praha: Lidové noviny, 2001. ISBN 80-7106-424-6, s. 166.

očekávání a závazky, které z těchto událostí vyvstávají.⁴⁵ V roce 1988 proběhla veřejná diskuze o pojetí českých dějin, do které se zapojily i mimo historické kruhy.⁴⁶

Interpretace českých dějin se vztahovala k otázce povahy českého národa. Národní povaha je považována jako dlouhodobě působící hodnota vnitřního vymezení změn, která určuje obsah i proměny.⁴⁷ Návrat otázky české národní povahy můžeme najít v letech 60. 20. století, protože se objevují pochybnosti o morálce společnosti, které byly dány válkou i obdobím padesátých let. Také po roce 1989 vzrůstá poptávka po odpovědi na otázku - kým jsme.⁴⁸ Pro interpretativní pojetí mentality národa je využíván v historiografii výraz stereotyp. S tím se pojí výrazy autostereotyp a heterostereotyp. Zatímco autostereotyp vyjadřuje dojem o nás samotných, tak heterostereotyp vyjadřuje dojem o druhých.⁴⁹ Stereotypy se při zkoumání dělí na dvě hlediska. První hledisko zkoumá funkci stereotypu, a to vznik ve společnosti a vliv na utváření či změny stereotypu. Druhé hledisko se soustředí na samotný vznik, a to jakou měrou ovlivňují stereotypy potřeby společnosti a jakou měrou ovlivňují strach, traumata a obavy národa.

K otázkám o smyslu českých dějin a národní povahy patří také otázka po historickém poslání, která je spojována s postavami z českých dějin, jakými jsou: sv. Václav, sv. Vojtěch, věrozvěstové Cyril a Metoděj, Jan Hus a čeští bratři, Jan Nepomucký či T. G. Masaryk. K těmto symbolickým centrům bychom se měli odvolávat při problémech, jakými jsou např. národní ohrožení či národní budování. Je ale třeba v těchto symbolických centrech zpevnit či rekonstruovat základy české národní, náboženské, kulturní identity.⁵⁰

2.1 Dění v letech 1945 – 1948

Po osvobození republiky roku 1945 bylo víceméně jasné, že se v Československu nepodaří obnovit poměry, které panovaly před válkou. Jedním z mnoha faktorů hrál vzestup vlivu Sovětského svazu, což s menší či větší vstřícností československá

⁴⁵ HAVELKA, Miloš. *Dějiny a smysl: obsahy, akcenty a posuny "české otázky" 1895-1989*. Praha: Lidové noviny, 2001. ISBN 80-7106-424-6, s. 173.

⁴⁶ HAVELKA, Miloš. *Dějiny a smysl: obsahy, akcenty a posuny "české otázky" 1895-1989*. Praha: Lidové noviny, 2001. ISBN 80-7106-424-6, s. 176.

⁴⁷ HAVELKA, Miloš. *Dějiny a smysl: obsahy, akcenty a posuny "české otázky" 1895-1989*. Praha: Lidové noviny, 2001. ISBN 80-7106-424-6, s. 21.

⁴⁸ HAVELKA, Miloš. *Dějiny a smysl: obsahy, akcenty a posuny "české otázky" 1895-1989*. Praha: Lidové noviny, 2001. ISBN 80-7106-424-6, s. 25.

⁴⁹ HAVELKA, Miloš. *Dějiny a smysl: obsahy, akcenty a posuny "české otázky" 1895-1989*. Praha: Lidové noviny, 2001. ISBN 80-7106-424-6, s. 33 – 34.

⁵⁰ HAVELKA, Miloš. *Dějiny a smysl: obsahy, akcenty a posuny "české otázky" 1895-1989*. Praha: Lidové noviny, 2001. ISBN 80-7106-424-6, s. 18.

politická reprezentace respektovala. V republice vládla vlna euforie a víra v lepší budoucnost. Lidé se těšili na blízkou, novou budoucnost, která měla být propojená demokratickými ideály se socialistickými principy. Československo bylo předurčeno k vytvoření mostu mezi Západem a Východem, neboť bylo osvobozeno, jak americkou armádou, tak i sovětskou.⁵¹ Mezi lety 1945 až 1948 došlo k propojení politické a umělecké sféry. Postupem času docházelo v oblasti politiky k ideovému střetu socialismu sovětského typu se zásadami demokracie, docházelo také ke střetům mezi vítěznými mocnostmi. To vedlo ke spuštění železné opony. V kulturní sféře se směřovalo k otázkám kulturně-politického charakteru. V oblasti literární se ve zmíněných letech více politizovalo, než tvořilo.⁵² Po odsunu Němců ze Sudet a velkých měst došlo k zániku německé literatury na českém území. Komunistická strana se snažila do literatury vlivem uměleckých osobností prezentovat svoji politiku, aby se rozšířila mezi obyvatelstvem a tím získala svoji pozornost.⁵³ Již v roce 1945 začala být nakladatelství a produkce filmu pod kontrolou státu. Kniha, která neprošla kontrolou ministerstvem informací, nemohla být vydána. Např. témata koncentračních táborů a odboje posuzoval navíc Svaz osvobozených politických vězňů i Svaz národní revoluce. Cílem ministerstva bylo, aby se lidem dostávala domácí, kvalitní a náročnější literatura, která měla mít výchovný charakter. Pozornost byla soustředěna i na dětskou literaturu. Opatření se postupně dotklo i časopisů a novin.⁵⁴ Komunistická strana zvítězila v parlamentních volbách roku 1946. Tři týdny po vítězství komunistické strany se odehrál první sjezd českých spisovatelů. Roku 1947 začaly do literatury výrazně pronikat tendence výchovné funkce. I když československá kultura tíhla stále více k východu, zůstávala orientovaná na Západ a nebránila se ničemu novému ze Západu. Koncem roku 1947 komunisté vydali směrnici, která sledovala tisk a trestně stíhala spisovatele, kteří psali proti zájmu komunistické strany. Již v té době byla komunistická strana připravena převzít moc. Po převzetí moci komunistickou stranou v roce 1948 byl vytvořen Syndikát českých spisovatelů v čele s Janem Drdou.⁵⁵

⁵¹ JANOUŠEK, Pavel a kol., ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*, 1. díl 1945 - 1948. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1527-3, s. 23.

⁵² JANOUŠEK, Pavel a kol., ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*, 1. díl 1945 - 1948. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1527-3, s. 26 – 27.

⁵³ JANOUŠEK, Pavel a kol., ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*, 1. díl 1945 - 1948. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1527-3, s. 29, 31.

⁵⁴ JANOUŠEK, Pavel a kol., ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*, 1. díl 1945 - 1948. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1527-3, s. 34.

⁵⁵ JANOUŠEK, Pavel a kol., ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*, 1. díl 1945 - 1948. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1527-3, s. 54, 60.

2.2 Dění v letech 1948 – 1958

Nastoupení komunistické strany k moci po únorovém převratu roku 1948 změnilo nejen společenský prostor, ale zasáhlo všechny oblasti života. Komunistická strana likvidovala odpůrce, kteří byli proti ideologii, zaváděla politická opatření včetně cenzury a zúžila společenský prostor. Opatření se promítlo i v literární sféře, kdy došlo k razantnímu poklesu spisovatelských a kulturních organizací. Většina kulturních či uměleckých organizací byla zrušena nebo podřízena Syndikátu českých spisovatelů. Roku 1948 se uskutečnila Konference mladých spisovatelů v dobříšském zámku, kde spisovatelé diskutovali o živých tématech. Hlavním tématem, na které autoři naráželi, byla svoboda v literatuře.⁵⁶

Mnoho umělců si začalo uvědomovat nebezpečí ideologie komunistické strany, a tak se rozhodli emigrovat, což bylo bráno jako vlastizrada. Komunistická strana chápala umění jako výchovnou aktivitu k ovlivňování společnosti a k budování socialismu. Pokud bylo dílo v rozporu s ideologií, byl autor stíhán, umlčován nebo dán do vězení, neboť vše co bylo písemně vydáno, bylo střeženo cenzurou. Nevyhovující autoři mizeli z knihoven. Pro spisovatele vznikaly umělecké svazy, které byly dle socialistického modelu. Na sjezdech spisovatelů či na literárních konferencích bylo apelováno na zobrazování budovatelství a námětů, které měli čerpat z výrobního prostředí (továren, dolů, družstev). V důsledku toho bylo rozhodnuto, aby spisovatelé strávili nějaký čas na jednotlivých pracovištích, a aby se tak sblížili s životem pracujících lidí a mohli o tom psát ve svých dílech.⁵⁷ Roku 1949 začalo politické školení spisovatelů na dobříšském zámku, kde se spisovatelé seznamovali s marxismem a leninismem. Tímto školením prošli všichni spisovatelé Svazu. Svaz československých spisovatelů navíc vychovával z dělníků nové spisovatele. Pomoci tomu měla soutěž z roku 1949, kdy pracující psali texty s námětem budování vlasti. Soutěž nebyla shledána jako zdařilá. Obdobně i v roce 1950 proběhlo školení s dělnickými začínajícími autory, kteří byli seznámeni s ideovým uměním.⁵⁸

Autoři byli perzekuováni formou vězení nebo pracovních táborů. Tyto procesy začaly již od roku 1948 a následovaly i v dalších letech ve větší síle. Do vězení byli posíláni spisovatelé a publicisté, kteří byli nekomunističtí příslušníci, nebo kteří tíhly

⁵⁶ JANOUŠEK, Pavel a kol., ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*, 2. díl 1948 – 1958. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1528-0, s. 15, 18.

⁵⁷ JANOUŠEK, Pavel a kol., ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*, 2. díl 1948 – 1958. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1528-0, s. 28, 30.

⁵⁸ JANOUŠEK, Pavel a kol., ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*, 2. díl 1948 – 1958. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1528-0, s. 32 – 33.

k masarykovské demokracii, či spisovatelé katolického smýšlení nebo odbojáři ze západu.⁵⁹ Začátky padesátých let byly charakteristické masovými kulturními akcemi pro mládež, které měly mít výchovnou funkci. V literatuře byly dvě takovéto masové akce. První nesla název Soutěž tvořivosti mládeže, která měla dlouhou životnost. Na přelomu 40. a 50. let vznikla akce Fučíkův odznak, kdy uchazeč musel přečíst 11 knih, zhlédnout tři sovětské a dva československé filmy a nakonec se musel zúčastnit pohovoru. Velkou odezvu zanechala tzv. jiráskova akce, která měla čtenářům ideologicky reinterpretovat české dějiny. Výbory z Jiráskových spisů měly za cíl předložit obraz českých dějin pro mládež a širokou veřejnost. Od roku 1950 probíhaly také oslavy klasiků z 19. století, byla oslavována např. Božena Němcová či J. K. Tyl. Modernistické, avantgardní či experimentální umění bylo komunistickou stranou zamítnuto.⁶⁰ Během roku 1953 zemřel vůdce Stalin, poté také Klement Gottwald. Ani po jejich smrti nekončily tvrdé procesy, přesto došlo ke snížení trestů smrti. Protesty a stávky, neklid v jiných zemích sovětského bloku vyvolalo postupné uvolňování. Uvolňování se dotklo i literatury. Do umění se postupně prosazovalo zobrazování vnitřního světa člověka s jeho problémy a náladami, a tím se prolomovala bariéra socialistického realismu.⁶¹ V roce 1956 na XX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu vystoupil na tajném zasedání N. S. Chruščov, který odsoudil kult osobnosti a promluvil o Stalinových zločinech. Téhož roku se konal II. sjezd Svazu československých spisovatelů. V letech 1956 a 1957, kdy docházelo k politickému uvolňování, se do literatury vraceli někteří spisovatelé, kteří nemohli dříve tvořit.⁶²

2.3 Dění v letech 1958 – 1969

Po událostech v roce 1956 projela českou společností vlna pochybností, která souvisela s kritikou stalinismu. Důvěru v komunismus ztrácela i ta část veřejnosti, která v něj věřila. Oslabování politiky dávalo lidem naději k dalšímu uvolňování v kultuře. V literární publicistice docházelo ke směřování k otevřenějšímu pojetí marxismu. Publicisté se vyrovnávali s dogmatickým pojetím budovatelské koncepce v umění, přesto nacházeli inspiraci v myšlenkách v zemích za železnou oponou. Postupem času

⁵⁹ JANOUŠEK, Pavel a kol., ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*, 2. díl 1948 – 1958. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1528-0, s. 40.

⁶⁰ JANOUŠEK, Pavel a kol., ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*, 2. díl 1948 – 1958. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1528-0, s. 46 – 49.

⁶¹ JANOUŠEK, Pavel a kol., ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*, 2. díl 1948 – 1958. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1528-0, 51 – 52.

⁶² JANOUŠEK, Pavel a kol., ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*, 2. díl 1948 – 1958. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1528-0, s. 59.

začaly vycházet díla od dříve zakázaných autorů. Postupně začalo v kultuře a umění docházet k vymanění z pout ideologického dogmatu, což vedlo ke střetu s kulturní politikou. To vedlo k obavám, zdali už míra uvolnění nepřekračuje hranice socialismu. V roce 1958 na sjezdu KSČ byla kladena pozornost zejména otázkám kultury.⁶³ V roce 1959 se konala konference Svazu československých spisovatelů, které se zúčastnili jen delegovaní členové svazu. Na konferenci zaznělo, aby spisovatelé nadále plnili úkol být tzv. inženýry lidských duší, strážci socialistické morálky, a aby se podíleli na tvorbě nové společnosti a skutečnosti. Spisovatelé byli donuceni respektovat společenské utilitární umění, které vycházelo z Leninových tezí, které se týkaly stranickosti, ideovosti, vnitřního zobrazení pravdivosti umění. Závěrem konference bylo potlačení nejen významu autorské osobnosti, ale i literárních generačních skupin. Vlivem opatření, která byla přijatá na konferenci, došlo v literárním životě k dočasnému obratu. V aparátu spisovatelského svazu došlo k personální obměně. Časopisy vydávané spisovatelským sdružením a ediční činnost svazového nakladatelství byly pod přímým dohledem svazového orgánu. Na úkor tohoto postupu proběhly politické prověrky všech členů Svazu. Jednotlivci, kteří nepřesvědčili komisi o své politické pevnosti ve prospěch socialismu, byli přemístěni do dělnického prostředí. V roce 1959 byly zrušeny časopisy *Květen* a *Nový život*. Místo nich nastoupil na scénu časopis *Plamen*.⁶⁴ Na počátku roku 1960 byl založen Výbor socialistické kultury, neboť komunistická strana rozhodovala o náplni kulturního života. Výbor měl za hlavní úkol převést do praxe závěry Sjezdu socialistické kultury. Přesto Výbor socialistické kultury nenaplnil představy vedení komunistické strany a v roce 1965 jeho aktivity zanikly úplně. Začátkem roku 1960 docházelo k proměnám ve strategii komunistické strany a zároveň se i proměnila politika. Změnil se název státu na Československá socialistická republika a také došlo ke změně státního znaku. Nejzásadnější proměnou však byla ochota komunistického režimu přijmout některých demokratizačních principů. Došlo k propuštění některých politických vězňů a postupně docházelo k polevování v pronásledování odpůrců komunistické orientace. Sjezd Komunistické strany v roce 1962 byl ve znamení posunů vnitřní politiky KSČ a také uvolnění veřejného života. To vedlo ke změně chování obyvatelstva. Vlivem výměny generace klesala důvěra v komunistickou stranu, neboť se v socialistickém systému začaly vyskytovat problémy jako potíže v hospodářství či

⁶³ JANOUŠEK, Pavel a kol., ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. 3. díl 1958 – 1969. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1583-9, s. 15 – 16.

⁶⁴ JANOUŠEK, Pavel a kol., ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. 3. díl 1958 – 1969. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1583-9, s. 18 – 20.

špatné zásobování potravin. Došlo k reformě ekonomického systému, který se pomalu začal odklánět od stalinského systému a zasáhl celou oblast. Opět docházelo ke změnám v literární sféře. Někteří autoři získali lepší možnosti k vydávání svých děl, jiní autoři nemohli vůbec publikovat. Zesiloval kontakt československé kultury s evropskou kulturou, což vedlo k podporování zahraničních návštěv. V roce 1963 se konal III. sjezd Svazu československých spisovatelů, kde spisovatelé hodnotili a kritizovali důsledky stalinismu. Spisovatelé se snažili odklonit od neživého socialismu a vrátit se zpět k humanistickým ideálům.⁶⁵ Po roce 1965 dosahovala československá kultura mezinárodního ohlasu. Zejména nová vlna české kinematografie, mezi nimiž byli režiséři Miloš Forman, Jiří Menzel, Ján Kadar a Oldřich Lipský a další. Československý film dosáhl prestiži po udělení Oscara filmu *Obchod na korze* v roce 1965, a pak v roce 1967 filmu *Ostře sledované vlaky*. Nejmladší generace byla zasažena vlivy západního světa, měla výhrady proti KSČ, čímž se netajila. To začalo pomalu znepokojovat komunistickou stranu, neboť začala ztrácet autoritu nad mládeží. Mládež se pokoušela o vyjadřování svých názorů na veřejných akcích, což komunistická strana nerespektovala, neboť se obávala veřejných proslavů. Václav Havel kritizoval Svaz československých spisovatelů, neboť by se nemělo stát, aby Svaz diktoval, jak spisovatelé mají psát a jaké úkoly mají plnit v umělecké sféře. Naopak nabádal Svaz, aby pomáhal literatuře, aby podporovali spisovatele, kteří by měli být sami sebou, a časopisy, aby psaly, tak jak chtějí. Tento výklad demonstroval v časopise *Tvář*, který byl v rozporu se stranickou představou. Časopis *Tvář* byl rozpuštěn. Někteří Tvářisté založili jiné časopisy ve spolupráci se Svazem.⁶⁶ 1967 vyvrcholil spor ve Svazu československých spisovatelů o Literární noviny. Literární noviny propagovaly stranické ideály v kultuře, postupem času se změnila a nesly kritický postoj ke kultuře a politickým problémům. Komunistická strana si chtěla udržet kontrolu nad kulturou a periodiky, a proto muselo být změněno vedení Literárních novin. Začátkem roku 1967 začal platit nový tiskový zákon, což vedlo k napětí mezi stranickými představiteli a spisovatelskou obcí. Spisovatelé chtěli neskryvaně vyjadřovat své názory a postoje. To vyjádřili v reakci na šestidenní válku mezi Izraelem a arabskými státy. Stranické orgány spolu s vládou po vzoru Sovětského svazu určily za agresora Izrael. Spisovatelé chápali, že se jedná o politický obrat nařízený Sovětským svazem, neboť v roce 1948 podpořila komunistická

⁶⁵ JANOUŠEK, Pavel a kol., ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. 3. díl 1958 – 1969. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1583-9, s. 22 – 25.

⁶⁶ JANOUŠEK, Pavel a kol., ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. 3. díl 1958 – 1969. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1583-9, s. 29 – 32.

strana Izrael. V roce 1967 se konal IV. sjezd Svazu československých spisovatelů, kde se řešily otázky svobody a nesvobody, jak v kulturní sféře, tak i mimo ni. Na sjezdu vystoupili mimo jiné Milan Kundera, Pavel Kohout a Alexandr Kliment. Spisovatelé, kteří byli věrní komunistické straně, silně protestovali proti výstupům, které byly nesocialistického charakteru. Vystoupení Ludvíka Vaculíka, který kritizoval nejen Svaz československých spisovatelů, ale také zákonodárství a ústavu, se stalo nejostřejším útokem proti politickému systému. To vedlo k tomu, že někteří spisovatelé byli vyškrtnuti ze Svazu. Po sjezdu došlo k čistkám mezi spisovateli. Někteří byli vyloučeni ze Svazu, jiní přímo z komunistické strany. Komunistická strana určila hlavního ideového viníka Milana Kunderu.⁶⁷

V roce 1968 byl Ludvík Svoboda zvolen prezidentem a Alexandr Dubček se stal prvním tajemníkem ÚV KSČ. Začalo tzv. Pražské jaro. Životní tempo směřovalo k demokratizaci společnosti a k rehabilitaci křivd, kterých se komunistická strana dopustila. Vznikl Klub kritického myšlení, kde bylo možné se vyjádřit svobodně ke kulturní a politické situaci. Trestry, které byly uloženy některým spisovatelům po IV. sjezdu, byly anulovány. Ve Svazu byla zřízena komise, která do června 1969 projednávala žádosti odsouzených spisovatelů. Na zasedání českých spisovatelů roku 1968 se řešila tzv. morální inventura. Probírali se všichni autoři, kteří se podíleli na devastaci veřejného a literárního života. Na zasedání se ukázaly názorové neshody mezi spisovateli, kteří se přikláněli ke komunistické straně a spisovateli, kteří působili jako opozice stranických orgánů. V roce 1968 byl založen Kruh nezávislých spisovatelů, vedený Václavem Havlem, jehož cílem byla péče o nezávislost. Výzvu *Dva tisíce slov*, jejímž autorem byl Ludvík Vaculík, podepsalo 120 000 občanů. Výzva obsahovala události po únoru 48 a také dosavadní průběh. První z podepsaných byli známé osobnosti. KSČ bralo výzvu jako útok na politický systém a viděla v ní občanskou neposlušnost. Také státy Varšavské smlouvy nebyly nakloněny situaci, která se odehrávala v tehdejší Československu, a ostře ji kritizovali. Uvolňování poměrů v Československu bylo v rozporu s jinými státy v sovětském bloku, kde naopak politické poměry přitvrzovaly. Sovětský svaz výzvu *Dva tisíce slov* odmítl. Vojenská operace vedená pod názvem Šumava v roce 1968, dávala najevo nesouhlas Sovětského svazu s pokračováním v obrodném procesu společnosti.⁶⁸ Do Československa byli pozváni

⁶⁷ JANOUŠEK, Pavel a kol., ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. 3. díl 1958 – 1969. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1583-9, s. 35 – 39.

⁶⁸ JANOUŠEK, Pavel a kol., ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. 3. díl 1958 – 1969. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1583-9, s. 41 – 42.

literáti z jiných zemí, aby viděli, že demokratizace v Československu probíhá v klidu. Vyústění situace vedlo k okupaci Československa pěti státy Varšavské smlouvy 21. 8. 1968. To vedlo k masovému odporu u veřejnosti. Okupační vojáci obsadili rozhlas, televizi a omezili většinu mediálních činností. Na to česká společnost projevovala svůj protest v podobě plakátů a nápisů. Den poté se konal Sjezd KSČ. Českoslovenští představitelé podepsali moskevský protokol, kde se zavazovali k věrnosti marxismu-leninismu, k zákazu protisocialistických organizací, ke kontrole nad tiskem, k upevnění pozic ve vládě a armádě a k odchodu proti smýšlejícím osobám ve straně. Do literárního života se opět navracela cenzura. Spisovatelé vyjádřili svůj nesouhlas, někteří zvažovali emigraci. Svazem opět proběhly čistky. Normalizace zastavila některé vlivné časopisy, které se otevřeně vyjadřovaly k politické situaci. Vysokoškolští studenti a další stávkovali a vyzývali v pokračování demokratického programu, požadovali se podílet na tvorbě kultury a chtěli, aby byla zrušena kontrola tisku, rozhlasu a televize.⁶⁹ Na protest proti nastupujícím poměrům se upálil student Karlovy univerzity Jan Palach v roce 1969. Veřejnost vyjádřila svůj odpor k okupantům při oslavě vítězství československých hokejistů proti Sovětskému svazu. Tento čin vedl k výměně ve vedení v KSČ. V půlce roku 1969 se konaly Sjezdy československých spisovatelů. Spisovatelé dávali najevo rezervovaný vztah k politice a zároveň odmítali zásahy do literatury od stranických orgánů.⁷⁰

2.4 Dění v letech 1969 – 1989

Po nástupu Gustava Husáka do funkce tajemníka komunistické strany došlo ke změně vedení ve straně, ale také ke změně vedení ve vládě. Veškeré výsledky demokratizačního procesu vzaly za své. Na zasedání výboru KSČ byl potvrzen odklon od socialismu a zároveň došlo ke schválení programu na restauraci totalitní moci. Smlouva o dočasném pobytu sovětských vojsk měla pojistit stabilitu režimu. Sedmdesátá a osmdesátá léta v Československu byly ve znamení normalizace, kdy bylo nutné československé společnosti vymazat vzpomínky na demokratizační snahy a podřídit ji nové stranické linii. Komunistické vedení převzalo kontrolu nad rozhlasem, tiskem a televizí. Došlo k okamžitému zastavení demokratizačního procesu a s ním i ekonomické reformy. Československá společnost s těmito změnami nesouhlasila.

⁶⁹ JANOUŠEK, Pavel a kol., ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. 3. díl 1958 – 1969. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1583-9, s. 45 – 46.

⁷⁰ JANOUŠEK, Pavel a kol., ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. 3. díl 1958 – 1969. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1583-9, s. 49.

Nečekané události vyvolaly u lidí strach, rezignaci a depresi. V roce 1969 pokračují protesty, na které komunistická strana reagovala demagogickou kampaní, která běžela v tisku, rozhlasu a televizi. Demonstranti byli zastrašeni příslušníky bezpečnostních složek a armádou KSČ zahájila politické čistky a také uzavřela hranice na západ. V roce 1968 odcestovali z Československa mnohé významné osobnosti, mezi nimi byli např. Arnošt Lustig, Josef Škvorecký, Jan Beneš, Ludvík Aškenazy a další. Manifest *Deset bodů* podepsaný např. Václavem Havlem a Ludvíkem Vaculíkem byl zaslán vládě, parlamentu a ústřednímu výboru KSČ po prvním výročí srpnové okupace. Podepsaní odmítali socialismus dle sovětského modelu. Dožadovali se lidských, občanských, kulturních, sociálních práv dle OSN charty. Následkem manifestu bylo zatčení některých podepsaných a vyloučení ze strany. Opět byla zavedena cenzura, za případné nežádoucí tiskoviny zodpovídali sami redaktoři a vydavatelé. Časopisy vydávané Svazem československých spisovatelů byly zastaveny a nahrazeny časopisem *Tvorba*.⁷¹ Společnost viděla ve spisovatelském svazu mravní autoritu, zatímco komunističtí ideologové shledávali ve Svazu vymanění z politického područí. Nový Svaz českých spisovatelů byl ustanoven v roce 1969 a předsedou Svazu byl Jaroslav Seifert. Svaz se charakterizoval jako nezávislá dobrovolná organizace, která sdružovala autory tvořící v Československu nebo v zahraničí. Svaz chtěl hájit práva umlčovaných umělců, to mu však bylo zamítnuto. Zamítnuto bylo také uspořádání konference, kde se měla zvolit nová reprezentace. Na přelomu let 1969 – 1970 bylo svazu znemožněno kontaktu se zahraničím a měl zakázáno rozšiřovat periodické bulletiny, ve kterých informoval o dění ve Svazu. V roce 1970 bylo Svazu odebráno nakladatelství Československý spisovatel a spisovatelé dostali výpověď, tím Svaz zaniknul. Zásahy postihly i filmový průmysl. V roce 1971 se konal XIV. sjezd KSČ, kde odsoudili Pražské jaro a jakékoliv reformy systému. Ze sjezdu vyplynulo, že je třeba se zbavit odpůrců režimu i ve vlastních řadách.⁷² Do roku 1977, kdy se začaly objevovat hospodářské potíže, byla mezi vládnoucím režimem a občany uzavřena tichá smlouva, která nabízela občanům určitý životní standart za jejich pasivní loajalitu. I když v roce 1970 bojoval o svoji existenci Svaz českých spisovatelů pod vedením Jaroslava Seiferta, byl ustanoven přípravný výbor nového Svazu českých spisovatelů, ve kterém měli být jen spisovatelé, kteří prokazovali politice KSČ loajalitu. Předsedou přípravného výboru nového Svazu

⁷¹ JANOUŠEK, Pavel a kol., ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. 4. díl 1969 – 1989. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1631-7, s. 17 – 20.

⁷² JANOUŠEK, Pavel a kol., ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. 4. díl 1969 – 1989. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1631-7, s. 21 – 23.

českých spisovatelů byl Josef Kainar, po jeho smrti ho vystřídal Jan Kozák. Ze starého Svazu pod vedením Jaroslava Seiferta přešel do nového Svazu pouhý zlomek spisovatelů. Svaz se opíral o autory, kteří byli spjatí s literaturou politiky komunistické strany a s ideologií marxismu.⁷³ Nové heslo Svazu bylo „*Literatura do služeb socialismu – do služeb člověka.*“⁷⁴ Koncem roku byl nový Svaz českých spisovatelů schválen ministerstvem vnitra. Na ustanovujícím sjezdu českých spisovatelů v roce 1972 Kozák rozdělil české autory, na ty, kteří jsou proti komunistickému režimu a na zdravé jádro, které je spjaté s režimem. Také zhodnotil púnorový vývoj v literatuře. Díla autorů, kteří emigrovali, byla stažena z knihoven a knihkupectví a vložena do fondů Z. Základní tvůrčí metodou oficiální literatury se opět stal socialistický realismus. Socialistický realismus byl spíše floskule, nejednalo se o pojem s reálným obsahem. Socialistický realismus označoval rámeček, co vše je povolené. Literatura se vracela k žánrům, které se užívaly v první polovině padesátých let. Důležitý byl společenský román, který měl čtenáře přiblížit k politickému režimu. Generace mladých oficiálních tvůrců měla zaplnit prázdno po umělcích, kteří byli odsouzeni politickou mocí. Tato generace byla ochotna zúčastnit se literárního života. Jejich členové postupně obsazovali hlavní místa v nakladatelství a časopiseckých redakcích a někteří se prosadili i ve vedení spisovatelských organizací.⁷⁵ V sedmdesátých letech začal vznikat tzv. vnitřní exil, který se nemohl pohybovat v oficiální sféře kulturní politiky. V tomto kulturním prostoru se nacházeli umělci, kteří nesouhlasili s režimem, nebo je režim sám neuznával. Umělci se setkávali v soukromí, předávali si exilové publikace a vydávali časopisy a sborníky. Umělecké proudy, které byly mimo oficiální sféru, spolu na počátku sedmdesátých let příliš nespolupracovaly ani se neseťkávaly. Za normalizace vznikl underground, který v první polovině sedmdesátých let odmítal ideologické či umělecké kompromisy. Jeho členové se stáhli do ghetta, aby si udrželi tvůrčí svobodu. Underground zahrnoval rozmanitou škálu umělecké činnosti, zahrnoval např. výstavy, rockové koncerty, přednášky a autorská čtení. M. Jirous charakterizoval underground jako společenství tvůrců, kteří si vytvořili tzv. druhou kulturu, neboť rezignovali na jakákoliv ocenění či přijímání v oficiální kultuře. Příznivci undergroundu přijali stav, že jsou uzavřeni do neoficiální kultury, ale jejich cílem bylo postupně společenskou situaci

⁷³ JANOUŠEK, Pavel a kol., ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. 4. díl 1969 – 1989. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1631-7, s. 25 – 26.

⁷⁴ JANOUŠEK, Pavel a kol., ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. 4. díl 1969 – 1989. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1631-7, s. 27.

⁷⁵ JANOUŠEK, Pavel a kol., ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. 4. díl 1969 – 1989. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1631-7, s. 28 – 30.

měnit.⁷⁶ Kampaň proti undergroundu začala po zatčení skupiny *The Plastic People of the Universe* v roce 1976. Proces proti undergroundu vyvolal podnět k založení Charty 77. Charta 77 reagovala na Helsinské dohody. Její prohlášení bylo vydané v roce 1977, hájilo právo svobody projevu. Prohlášení Charty 77 popisovalo veškeré omezování svobody občanů v Československu. Okruh prvních signatářů v Chartě 77 byl různorodý. Mezi nimi byli i exkomunisti, socialisté i křesťané. Mluvčí Charty 77 byli Jiří Hájek, Václav Havel a Jan Patočka. Následně po zveřejnění Charty otisklo Rudé právo článek, který byl vedený proti Chartě 77. Komunistická strana rozeslala všem svým orgánům rozbor prohlášení. Média informovala veřejnost o Chartě jako o odstrašujícím případu.⁷⁷ Charta 77 byla odsouzena také na setkání československých umělců, konané v roce 1977. Prohlášení bylo posouzeno, že je v rozporu se zákony v Československu. Občané, kteří podepsali Chartu, přišli o zaměstnání či byli jinak perzekuováni. Již v roce 1977 byli někteří členové souzeni a chartisté byli vyslýcháni Státní bezpečností. Postupem času se Charta snažila věnovat i kultuře a udržovala styky se zahraničím. Přesto pro ni bylo stále prioritou věnovat se politické situaci v zemi. Charta byla významnou platformou, ke které se připojilo až 2000 občanů do roku 1989. Od roku 1979 vycházely samizdatové časopisy *Vokno* a později i časopis *Revolver Revue*.⁷⁸

Počátek 80. let ve Svazu československých spisovatelů nedošlo k žádné obměně. Ve svazu byla tzv. mladá generace, která byla dravá a pronikala do svazové hierarchie a stará generace kontrolovala literární prostor. V roce 1984 obdržel básník Jaroslav Seifert Nobelovu cenu za literaturu. I když bylo na ocenění zprvu rozpačitě nahlíženo, postupně komunistický režim interpretoval ocenění Seiferta jako poctu české literatuře. Neudržitelnost komunistické politiky v Československu se ukázala již na pohřbu Jaroslava Seiferta roku 1986. Díky novému generálnímu tajemníku komunistické strany Sovětského svazu Michailu Gorbačovi došlo k demokratickým posunům v tehdejším Sovětském svazu. Gorbačov zliberalizoval kulturu a ostře zkritizoval stalinismus. Jeho reformní program byl charakterizován přestavbou a otevřeně mluvil o dobových problémech. V Sovětském svazu došlo ke generační výměně ve stranickém a státním vedením. Nové vedení nebylo spojeno se stalinismem. To vedlo k nárůstu sebevědomí ve společnosti, jak v Sovětském svazu tak u nás. Největší zájem o kulturní dění

⁷⁶ JANOUŠEK, Pavel a kol., ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. 4. díl 1969 – 1989. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1631-7, s. 33 – 35.

⁷⁷ JANOUŠEK, Pavel a kol., ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. 4. díl 1969 – 1989. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1631-7, s. 37 – 38.

⁷⁸ JANOUŠEK, Pavel a kol., ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. 4. díl 1969 – 1989. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1631-7, s. 40 – 43.

projevila mladá generace, která nebyla postižena rokem 1968 a počátkem normalizace. Návštěva Gorbačova v Praze byla nadšeně vítána, přesto Gorbačov nenaznačil žádné přehodnocení událostí spojené se srpnem v 1968, ale bylo zřejmé, že Sovětský svaz nechává Československu volný průběh v jejím vývoji.⁷⁹ V kultuře docházelo k významným změnám. Zejména se rozšířil literární prostor. Dříve vyřazení spisovatelé dostali příležitost vstoupit do Svazu. Týkalo se to Bohumila Hrabala, Oldřicha Daňka, Jaroslava Foglara a dalších. Přesto vedení Svazu se snažilo udržet věci pod kontrolou. V roce 1988 se stal předsedou spisovatelů Michal Černík, jehož zvolení vedlo k jistému uvolnění. Zvažovalo se o rozšíření literárního prostoru. Rok 1988 byl ve znamení demonstrací, protestních akcí a manifestací proti komunistickému režimu. Zatčení Václava Havla při tzv. Palachově týdnu vyvolalo u veřejnosti odpor. Na schůzi Svazu českých spisovatelů se snesla ostrá kritika kulturní politiky komunistického režimu a zároveň odmítnutí spojitosti demokratizace veřejného života se směřováním Svazu. Michal Černík pronesl, aby došlo ke zhodnocení vývoje poválečné literatury a aby byla provedena revize seznamu prohibiční literatury, která měla být vrácena do veřejných knihoven.⁸⁰

V srpnu 1989 byl obnoven PEN Klub, který byl otevřen spisovatelům v oficiální sféře nebo v samizdatu či spisovatelům žijícím v emigraci. V říjnu proběhlo jednání o nynější české literatuře a o možném sblížení všech proudů literatury mezi emigranty a zástupci spisovateléské organizace. Výsledek postojů jednotlivých proudů byl neslučitelný. V sousedních státech se probíjalo k moci nekomunistické strany. Berlínská zeď byla zbořena na začátku listopadu 1989. Evropa se pomalu, ale jistě vymaňovala z područí Sovětského svazu. To probudilo naději také u československých občanů, kteří věřili ve změnu politického systému. Byly očekávány protesty a demonstrace československých občanů, kdy nejrozsáhlejší demonstrace se konaly při výročních dnech 21. 8. a 28. 10. „V pátek 17. listopadu přerostla oficiálně povolená studentská manifestace, uspořádaná u příležitosti padesátého výročí uzavření českých vysokých škol nacistickými okupanty, v protest proti režimu.“⁸¹ Listopadové události vedly k proměně režimu a společnosti.

⁷⁹ JANOUŠEK, Pavel a kol., ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. 4. díl 1969 – 1989. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1631-7, s. 45 – 48.

⁸⁰ JANOUŠEK, Pavel a kol., ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. 4. díl 1969 – 1989. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1631-7, s. 51 – 52.

⁸¹ JANOUŠEK, Pavel a kol., ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. 4. díl 1969 – 1989. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1631-7, s. 53.

Ještě na konci roku 1989 byla ustanovena Obec spisovatelů, kam mohli patřit všichni spisovatelé, aniž by byl brán zřetel na jejich politické smýšlení. Předsedou Obce spisovatelů se stal po zvolení členů Václav Havel. Na Svaz českých spisovatelů byly kladeny požadavky, aby se rozpustil. To však členové Svazu nechtěli dovolit, a proto uspořádali na Dobříši sjezd, kam přizvali zástupce PEN Klubu, Občanského fóra a Obce spisovatelů. Po dohodě byl Svaz zanechán, ale bylo třeba stanovit nové podmínky a změnit jméno. Svaz se přejmenoval na Sdružení českých spisovatelů a byl veden Václavem Duškem. Mezi Sdružením a Obcí začaly vznikat neshody v rozdělení majetku, což vedlo k rozpadu Sdružení. Po pádu komunismu byli spisovatelé osvobozeni z politického tlaku, ale došlo ke změnám v jejich postavení ve společnosti. A velkou změnu zaregistroval i knižní trh.⁸²

⁸² JANOUŠEK, Pavel a kol., ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. 4. díl 1969 – 1989. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1631-7, s. 55 – 56.

3. Praktická část

3.1 Viktor Fischl: Píseň o lítosti

V této kapitole se zaměříme na praktickou část mé bakalářské práce a nejprve budeme analyzovat titul *Píseň o lítosti* od Viktora Fischla. Tituly, které budeme postupně interpretovat, jsou seřazeny dle roku vydání. Výjimku tvoří pouze titul *Píseň o lítosti*, který byl vydaný později (viz informace níže). V textech budeme analyzovat hlavní postavu, jak je zobrazována a jak je na ni nahlíženo. Případně budeme dané texty mezi sebou porovnávat.

Dílo *Píseň o lítosti* sepsal Viktor Fischl jako svoji prozaickou prvotinu v druhé polovině roku 1947,⁸³ jak uvádí Martina Halamová v titulu *Příběh vyprávění Viktora Fischla*. S touto prozaickou prvotinou zvítězil v Evropském kulturním klubu na konci roku 1947. V roce 1948 bylo vydání díla zastaveno vlivem blížícího komunistického režimu.⁸⁴ Kniha vyšla nejdříve hebrejsky v Tel Avivu v roce 1953, až v roce 1982 se kniha psaná česky dočkala vydání v Sixty-Eight Publishers v Torontu. Samostatného českého vydání v Československu se kniha dočkala až v roce 1992.

Viktor Fischl byl ovlivněn existencialismem, který byl jedním z proudů poválečných tendencí v české próze v letech 1945 až 1948. Existencialismus se zaměřoval na zobrazování „osamělého individua v moderním světě“,⁸⁵ což nebylo v poúnorové literatuře žádoucí. Budovatelská literatura, která se stala později hlavním směrem v literatuře, nepochybně se zabývala zobrazováním fenoménů existence. Existencialismus pracoval s motivy „úzkosti a odcizení, nepřekročitelnosti bariér mezi lidmi, nudy a hnusu z lidské tělesnosti.“⁸⁶ Postavy v existenciálních prózách nesou negativní pocity, jakými jsou úzkost a odcizení a také mohou hledat v inklinaci k mravnímu řádu jistotu, která bude ovlivňovat i jejich budoucí perspektivy.⁸⁷

V díle *Píseň o lítosti* se setkáváme s hlavní postavou Daniela, který se vrací po válce do rodného města. Dle Hodrové bychom jej mohli označit za postavu typu

⁸³ HALAMOVÁ, Martina. *Příběh vyprávění Viktora Fischla*. Praha: ARSCI, 2010. ISBN 978-80-7420-12-0, s. 68.

⁸⁴ HALAMOVÁ, Martina. *Příběh vyprávění Viktora Fischla*. Praha: ARSCI, 2010. ISBN 978-80-7420-12-0, s. 68.

⁸⁵ JANOUŠEK, Pavel a kol., ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*, 1. díl 1945 - 1948. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1527-3, s. 235.

⁸⁶ JANOUŠEK, Pavel a kolektiv, ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*, 1. díl 1945 - 1948. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1527-3, s. 235.

⁸⁷ JANOUŠEK, Pavel a kolektiv, ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*, 1. díl 1945 - 1948. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1527-3, s. 235.

„cizince,“⁸⁸ neboť postava Daniela se sama cítí jako cizinec, a jak sám Daniel ve svých myšlenkách uvádí „*nebyl by dovedl říci, proč vlastně přijel,*“⁸⁹ ale přesto „*věděl, co najde a hlavně co nenajde.*“⁹⁰ Také bychom mohli zmínit, že postava hledá sebe sama v novém světě a s tím se nám také poji vyrovnání postavy se světem. Daniel se snaží vyrovnat se ztrátou blízkých, ale i domova, který během války ztratil. Postava Daniela se v zobrazovaném světě po válce nedokáže zachytit, dřívější domov je pro něj cizí.

Postava Daniela inklinuje dle Hodrové k „postavě-hypotéze,“⁹¹ neboť na začátku příběhu není postava jednoznačně definovatelná. Vypravěč se nám ji snaží přiblížit během příběhu. Jméno postavy se čtenář dozví až v průběhu příběhu. Tím, že neznáme jméno postavy hned v úvodu příběhu, posiluje se jeho identita cizince. Také o minulosti postavy se čtenář dozví v průběhu příběhu a tím jeho pozice směřuje k „postavě-hypotéze.“⁹² V příběhu se vyskytuje vševědoucí vypravěč, kterým nám nepřímo podává charakteristiku hlavní postavy. Tím se postava také rozvíjí k „postavě-hypotéze.“⁹³ Důležitým bodem pro rozvíjení „postavy-hypotézy“⁹⁴ pro nás může být také jméno postavy, a to je v našem případě jméno Daniel, které je židovské a může nám pomoci nějak charakterizovat hlavní postavu. V našem případě můžeme říci, že Daniel přežil jako jediný z celé rodiny. Vnější charakteristiku postavy se dovídáme vlivem vedlejší postavy výpravčího Tomíka na začátku příběhu.

Daniel přijíždějící do města se snaží vyrovnat se světem a se svým uplynulým mládím, které ve městě prožil. Již na nádraží můžeme na hlavní postavu nahlížet z perspektivy výpravčího Tomíka, který jej označí za cizince a myslí si, že se zde dlouho nezdrží, neboť „*přijel s jediným zavazadlem, malým kufírkem.*“⁹⁵ Později začíná mít pochybnosti o tom, zdali je Daniel skutečně cizinec „*...když se rozhlédl po nástupišti, neznámý věděl kudy vyjít, a ani se neptal na cestu...*“⁹⁶ Výpravčí není schopen ho někam zařadit, i když mu připadá povědomý. Neví, „*jde-li o starce*

⁸⁸ HODROVÁ, Daniela. --*na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 686.

⁸⁹ FISCHL, Viktor. *Píseň o lítosti*. Brno: Atlantis, 1992, s. 6.

⁹⁰ FISCHL, Viktor. *Píseň o lítosti*. Brno: Atlantis, 1992, s. 6.

⁹¹ HODROVÁ, Daniela. --*na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 546.

⁹² HODROVÁ, Daniela. --*na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 546.

⁹³ HODROVÁ, Daniela. --*na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 546.

⁹⁴ HODROVÁ, Daniela. --*na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 546.

⁹⁵ FISCHL, Viktor. *Píseň o lítosti*. Brno: Atlantis, 1992, s. 5.

⁹⁶ FISCHL, Viktor. *Píseň o lítosti*. Brno: Atlantis, 1992, s. 5.

*s mladou tváří, či o mladého muže utrmáceného dlouhou, těžkou cestou.*⁹⁷ Vidí člověka, který má ve tváři něco mladého. Ale přesto svým zjevem spíše připomíná nějakého starého člověka, který na svých bedrech nese tíhu své minulosti. Na Daniela můžeme také nahlížet z jeho vlastní perspektivy, když prochází městem a vrací se ve vzpomínkách do minulosti, ať už před válkou či začátkem války.

V knize se nám prolínají dva světy. A to svět před válkou a svět, který bychom mohli označit za svět po válce, kdy se Daniel vrací do rodného bydliště. Nejedná se ale o svět i hned po válce, ale můžeme si povšimnout, že Daniel se do svého rodného bydliště vrací s několika ročním odstupem. Spíše bychom tento svět mohli charakterizovat jako počínající socialistický svět. Mezi těmito dvěma světy můžeme vidět jisté rozdíly.

Na začátku knihy se setkáváme se světem, který bychom mohli charakterizovat jako počínající socialistický svět, jak si níže objasníme. Tento svět působí cize a nestabilně na rozdíl od dřívějšího světa před válkou, kdy zde žila stabilní společnost, jejíž součástí byla židovská komunita. Důležitým bodem je také odklon od dřívějších tradic a odklon od víry k Bohu. Víra k Bohu není v novém světě brána na zřetel, jelikož židovství ze světa úplně zmizelo a s ním se ztratila i víra. Dokládá to ukázka, kdy výpravčí Tomík pronáší „*Bůhví – (jak se sice ještě říká, ale jak by se říkat nemělo)*“,⁹⁸ která dokazuje, že víra je něco, co je v novém světě nepodstatné. Dalším důkazem ztráty víry je příklad, kdy je na místo dřívější synagogy vybudované „*kino Jalta*.“⁹⁹ Můžeme zatím sledovat to, že v novém světě je dána přednost zábavě před vírou, a také je to náhrada za svět židovský. Také za touto změnou můžeme sledovat, že je tím narušena existence předchozích tradic, které v tomto světě spíše zanikají.

Mezi těmito radikálními změnami, kvůli kterým zanikl předchozí svět, můžeme zaznamenat, že do tohoto světa začíná prosakovat socialismus. A to příkladem z nezávislých malých obchůdků se staly znárodněné podniky a družstva. Samotná postava na to upozorňuje „*Ani tam, kde ještě zůstaly obchůdky, ..., nenašel jména starých majitelů nebo jejich dědiců, jen štíty s novými, většinou směšně složenými jmény všelijakých družstev a znárodněných podniků.*“¹⁰⁰ Dříve patřily malé obchůdky živnostníků, v tomto světě patří vše státu. Můžeme také vidět, že i dům po Danielových předcích připadl státu, neboť se o něj nikdo nehlásil. Dům byl přidělen rodině Klvaňů,

⁹⁷ FISCHL, Viktor. *Píseň o lítosti*. Brno: Atlantis, 1992, s. 5.

⁹⁸ FISCHL, Viktor. *Píseň o lítosti*. Brno: Atlantis, 1992, s. 5.

⁹⁹ FISCHL, Viktor. *Píseň o lítosti*. Brno: Atlantis, 1992, s. 10.

¹⁰⁰ FISCHL, Viktor. *Píseň o lítosti*. Brno: Atlantis, 1992, s. 6.

jelikož „*on je předsedou v národním výboru,*“¹⁰¹ jak tvrdí Danielovi posluhovačka Kačka. Můžeme za tím vidět rysy socialistického světa, kdo buduje vlast a dělá něco pro stranu, má nárok na lepší bydlení a jisté příspěvky od státu. Větší důraz je v socialistickém světě kladen na řád a pořádek. Můžeme to vidět na příkladu, kdy dřívější ulice vedoucí k synagoze nebyla pojmenovaná, i když většina lidí ji nazývali „*Větrná, protože jí vál vždycky vánek...*“¹⁰² nyní nese ulice cedulku s názvem „*Sovětských kosmonautů.*“¹⁰³ Dalším rysem socialistického světa je oslovování lidí v práci jako soudruh a soudružka. Tento rys můžeme zpozorovat hned na začátku příběhu, kdy výpravčí ve svých myšlenkách oslovuje svého nadřízeného jako „*soudruh přednosta.*“¹⁰⁴

Lidé ve světě po válce jsou většinou cizí. Válka se jich nedotkla tolik jako jejich židovských spoluobčanů. Někteří na válce ještě vydělali, když rozebrali vše, co zbylo po vyhoštěných obyvatelích. Mohli bychom také říci, že se vše ve městě radikálně změnilo. Jediná věc, která zůstala nezměněná, je stará broskvoň, „*kteřá nepřestala nést ovoce.*“¹⁰⁵ Můžeme v tom hledat určitý náznak naděje, že přeci jen něco zůstalo i po těch letech stejné.

V Danielových vzpomínkách se dostáváme do světa před válkou, který je založen na dodržování tradic a životě v souladu s přírodním cyklem. Zemědělství bylo pro většinu lidí hlavním zdrojem obživy. Avšak v době před válkou zažívá většina lidí bídu, jelikož úroda je špatná, neboť již druhým létem trápí sedláky období sucha a sněť, což vede k hladomoru. Ve městě najdeme ve větší míře velkou židovskou komunitu, proto v tehdejší světě hrají výraznou roli tradice spojené s židovstvím a vírou. Mezi jejich tradice bychom mohli zařadit pravidelnou návštěvu synagogy při bohoslužbě, čtení posvátných knih, uctívání a dodržování Židovských tradic. I do židovské společnosti přijde bída a Židé jsou nuceni rozprodat tóry, což je pro většinu jejich společnosti nemyslitelné. Ve starém světě také můžeme pozorovat stereotypy v myšlení zobrazované komunity jako např. modlení a víra k Bohu, pokud některý muž z rodiny nenavštěvuje pravidelně templ, je to ostuda celé rodiny a zároveň je brán za bezbožného. Modlení má přednost před prací, ukazuje se, jak důležitá je pro ně víra. Lidé zbožní si také vysvětlovali neúrodu jako zkoušky od Boha, ne vždy se toto

¹⁰¹ FISCHL, Viktor. *Píseň o lítosti*. Brno: Atlantis, 1992, s. 176.

¹⁰² FISCHL, Viktor. *Píseň o lítosti*. Brno: Atlantis, 1992, s. 9.

¹⁰³ FISCHL, Viktor. *Píseň o lítosti*. Brno: Atlantis, 1992, s. 10.

¹⁰⁴ FISCHL, Viktor. *Píseň o lítosti*. Brno: Atlantis, 1992, s. 6.

¹⁰⁵ FISCHL, Viktor. *Píseň o lítosti*. Brno: Atlantis, 1992, s. 176.

setkávalo s pochopením ostatních sedláků. Ztráta víry je ostudou pro celou rodinu a zároveň ztráta úcty k otci. Každý přistupuje k Bohu jinak. Jinak se k Bohu staví dědeček Gabriel, jinak se k němu staví dědeček Filip. Dědeček Filip se zamýšlí nad existencí Boží, zároveň tvrdí, že „*jsme ubozí, všichni jsme ubozí, všichni jsme jako děti v temném lese*“¹⁰⁶ a „*...být plní lítosti k druhým,*“¹⁰⁷ jedině tak může je Bůh zachránit. Dědeček Gabriel zase tvrdí, že Bůh trestá zlé a bezbožné, kteří sešli z cesty víry.

Pokud bychom se ještě zaměřili na komparaci dvou světů a to světa předválečného a světa počínajícího socialismu po válce, mohli bychom se zaměřit na samostatnou postavu Daniela, která se v těchto dvou světech dosti odlišuje. Postava malého Daniela je vyprávěna vypravěčem, kterým je dospělý Daniel, proto je malý Daniel představován z perspektivy dospělého člověka. Daniel před válkou je malý chlapec, který je zvědavý a spíše inklinuje k samotářství. Dívá se na svět spíše očima dospělého, neboť hodně přemýšlí o lidech zlých a dobrých a celkově se zamýšlí nad filosofickými otázkami života, na které by chtěl získat odpovědi. Např. proč Bůh netrestá zlé lidi a požadoval, aby lidé zlí dostali nějaký trest. Občas pochybuje o tom, zdali je dobrý člověk a někdy mu v mysli vyvstávají určité myšlenky, kterými ho obohacují jeho dědečkové nebo matka. Dost často přemýšlí, jestli je Bůh spravedlivý a dobrý a jestli vůbec nějaký existuje. Myslí si, že není, protože jinak by nebylo na světě tolik nešťastných lidí a lidé by nebyli chudí. Zároveň má lítost s některými ubohými lidmi ve městě. U Daniela můžeme také zaznamenat úctu k autoritám, jakým je např. jeho dědeček Filip, který je moudrý a rozvážný.

Postava Daniela po válce už není dítětem jako před válkou, působí vyzrálým dojmem, je také zobrazována jako osamělá bytost ztracená v novém světě. Postava se snaží hledat sama sebe ve světě, do kterého už nepatří. Mohli bychom říci, že postava o sobě dosti pochybuje a zároveň má pocity viny vůči svým blízkým, kteří umřeli. Snaží se také nalézt odpovědi na otázky, které ho tíží. Často vzpomíná na dědečka Filipa, který tvrdil, že i k vrahům je třeba mít lítost, neboť „*I oni jsou ubozí. Snad ještě ubožejší než my ostatní.*“¹⁰⁸ Avšak Daniel o tom pochybuje, protože jinak by nebyl dědeček mrtvý. Zlom můžeme u postavy sledovat v momentě, kdy Daniel najde kus střípku ze hry „*Nebe-pekle-ráj*“¹⁰⁹ a když mu Kačka donese schránku v podobě lodi, kterou měl dědeček Filip na koření. Můžeme konstatovat, že v tomto momentě nachází postava

¹⁰⁶ FISCHL, Viktor. *Píseň o lítosti*. Brno: Atlantis, 1992, s.179.

¹⁰⁷ FISCHL, Viktor. *Píseň o lítosti*. Brno: Atlantis, 1992, s.179.

¹⁰⁸ FISCHL, Viktor. *Píseň o lítosti*. Brno: Atlantis, 1992, s.179.

¹⁰⁹ FISCHL, Viktor. *Píseň o lítosti*. Brno: Atlantis, 1992, s.177.

Daniela jistotu v budoucnosti. Dané věci přináší postavě do života malou jiskru naděje, že přeci jen něco mu po předcích zbylo, k čemu se může upínat.

Nyní se zaměříme na to, v čem postava Daniela odpovídala dobovému kontextu. Autor se v roce 1947 vrací k tématu z druhé světové války a zejména se zaměřuje na židovství. K židovství má autor blízko, neboť on sám je židovského původu. Jeho hlavní postava, a to postava Daniela, je zaměřená na své vnitřní prožívání a soustředí se na své vlastní vnitřní problémy. Těmi problémy můžeme rozumět ztrátu domova a rodiny, kterou ztratil vlivem druhé světové války. S těmito problémy se u postavy projevují existenciální motivy, a tím jsou pocity odcizení a úzkosti. Důležité je také říci, že literatura po únoru 1948 měla mít výchovný charakter směřující k proměně společnosti. Pokud bychom měli postavu Daniela konfrontovat s postavou tehdejšího ideálu, můžeme říci, že postava Daniela je jedinečná bytost, nikoliv postavou z pracujícího lidu, jak bývá v literatuře podřízené ideologií. Postava Daniela nemá výchovný charakter, nezaměřuje se na budování státu, tím nenaplňuje tzv. ideologickou normu. Tehdejší společnost od něj spíše očekává, že se zapojí do budování státu, to postava ale nečiní. Nebere na sebe žádný závazek spojený s budovatelstvím. Postava si sice uvědomuje změnu systému, ale neztotožňuje se s tímto světem, nechává ho chladným a cítí se zde jako cizinec. Pro Daniela není důležité splnit nějaký úkol, který mu udává daná doba, ale snaží se vyrovnat s novým světem. Je také důležité říci, že postava Daniela zažívá úzkost nejen z radikální proměny světa, do kterého dříve patřil, a který se mu nyní jeví jako cizí, neboť vlivem holocaustu zmizela židovská komunita, ale hlavně ze ztráty svých blízkých, které miloval.

Jak již bylo řečeno na začátku kapitoly, Fischl napsal *Píseň o lítosti* v roce 1947, která vyšla v Československu až v roce 1992, neboť se nesměla v Československu po únoru roku 1948 vydat. V roce 1948 po únorovém převratu nastoupila k moci komunistická strana, která si diktovala podmínky pro literaturu a mohly být vydány pouze jen ty tituly, které odpovídaly dobovým podmínkám ideologie. Viktor Fischl jim svým titulem neodpovídal, a tak nemohl být jeho titul vydán. Zejména pro nás bude důležité rozlišení postav v dobovém kontextu, proto bychom nyní měli porovnat postavu Daniela z díla *Píseň o lítosti* s hlavní postavou románu *Ohnivě písmo* od autora K. J. Beneše. *Ohnivě písmo* vydané v roce 1950 spadá již do tzv. budovatelské literatury, proto i hlavní postava se bude dosti odlišovat od postav ovlivněných jinou tendencí. Postava Daniela, jak už jsme uvedli výše, je dle Hodrové postava typu

„cizince“¹¹⁰ a inklinuje spíše k „postavě-hypotéze.“¹¹¹ Dále bychom mohli říci, že postava Daniela je dle tendence existencialismu „osamělé individuum.“¹¹² V knize *Ohnivé písmo* se setkáváme s hlavní postavou Antonína Beldy, který není charakterizován jako osamělé individuum, ale spíše jako revoluční hrdina, jenž i přes svoji nemohoucnost a nedostatek sil chce pomoci Praze v boji proti nacistům během konce druhé světové války. Postavu Antonína Beldy bychom mohli označit dle Hodrové za „kolektivní postavu“¹¹³ a inklinuje spíše k „postavě-definice.“¹¹⁴ Postava Antonína Beldy je jedna z několika postav, která na sebe strhává největší pozornost. Postava si žije svým životem a není nějak výrazně spjatá s vírou k Bohu, neboť téma víry k Bohu byla odsunuta do pozadí v době socialistického realismu. Na rozdíl od Daniela, který se snaží vyrovnat s minulostí a s novým světem a najít sám sebe, Antonín se snaží pomoci českému lidu v boji proti nacistům a svůj život je schopen dát za svoji milovanou zemi.

Postava Daniela se neztotožňuje s tehdejší společností, která se vytvořila po válce, neboť je cizinec a stojí mimo společnost. Proto kniha nebyla vhodná vydání a nebyla přijatá do kanónu socialistické literatury. U postavy Antonína pak můžeme vidět ztotožnění s tehdejší společností v tom, že postava tíhne k přispění vytvoření lepší nové společnosti, jako se tehdy snažila i tehdejší ideologie vybudovat lepší svět. Postava Antonína má nějaký úkol, který musí vykonat, aby pomohl lidu, tak jako se to očekávalo od tehdejší společnosti, která měla přispět svými činy k lepšímu světu a k vytvoření nové společnosti. Avšak od postavy Daniela se toto neočekává, jako se to neočekává ani od tehdejší společnosti, neboť socialistické ideály se teprve rozvíjejí.

3.2 Karel Josef Beneš: Ohnivé písmo

Nyní bychom přešli k dalšímu titulu, který nás bude z hlediska dobového kontextu zajímat a tím je titul *Ohnivé písmo* od Karla Josefa Beneše vydaný v roce 1950. Titul *Ohnivé písmo* je jedním z románů, který se dokázal přizpůsobit utvářejících se normám dobového ideologického myšlení a zároveň tím tyto normy také pomáhal

¹¹⁰ HODROVÁ, Daniela. --na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 686.

¹¹¹ HODROVÁ, Daniela. --na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 546.

¹¹² JANOUŠEK, Pavel a kol., ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*, 1. díl 1945 - 1948. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1527-3, s. 235.

¹¹³ HODROVÁ, Daniela. --na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 689.

¹¹⁴ HODROVÁ, Daniela. --na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 557.

kodifikovat. Na tomto titulu si můžeme zejména ukázat, jak se do románu dostávají prvky tzv. budovatelské literatury.

Pro nás bude zejména důležité zaměřit se na hlavní postavu Antonína Beldy. Postava Antonína Beldy vstupuje do děje jako postava, která je již utvořená. Hned v úvodu jsme seznámeni s Antonínovým vzhledem „...*si drhl vyhublé, chorobně bledé tělo.*“¹¹⁵ Postupně je nám popsáno celé Antonínovo tělo např. „*tyčkovitá postava,*“¹¹⁶ „*jeho ruce a nohy byly pouhé hůlky.*“¹¹⁷ Také oděv postavy známe hned v úvodu „*vjel spěšně do tmavých, vyklepaných a vykartáčovaných kalhot se žlutými lampasy a do tmavé polovojenské blůzy.*“¹¹⁸ Již z popisu postavy si můžeme domýšlet její těžkou minulost. V zápětí se dovíme, že se jedná o bývalého politického vězně, který pobýval v pracovním táboře Grüntal. Tím, že nám postava vstupuje do děje jednoznačně definovaná a je přímo charakterizovaná, posouvá se nám postava dle Hodrové k „postavě definici.“¹¹⁹ Další bod, který nás dále utvrzuje, že se jedná o „postavu-definici,“¹²⁰ je jméno hlavní postavy, které je neutrální a nenesou žádnou specifickou charakteristiku postavy. Má se tak utvářet typ postavy, který, jak se v průběhu románu ukazuje, má být následován ostatními. I v prostoru, který je pevně stanoven a spjatý s určitým místem inklinuje postava Antonína k „postavě-definici.“¹²¹

Postavy jsou spjaty s vševědoucím vypravěčem, který utváří zobrazovaný svět i postavy a kontroluje jejich existování ve světě.

Pokud bychom se drželi členění postav dle Hodrové, mohli bychom postavu Antonína charakterizovat jako postavu „kolektivní.“¹²² Postava Antonína nám zde charakterizuje revolučního hrdinu, který mluví za své kamarády a snaží se motivovat i ostatní vězně („*Bratři, volám vás na pomoc Praze! Tam vypukla revoluce, kterou jsme i my připravovali...*“¹²³), aby se k nim přidali do boje a zachránili tak hlavní město. Ne všichni však s Antonínem souhlasí a vykřikují „*já se sotva držím na nohou*“¹²⁴ a „*my už*

¹¹⁵ BENEŠ, Karel, Josef. *Ohnivě písmo*. Praha: Melantrich, 1975, s. 11.

¹¹⁶ BENEŠ, Karel, Josef. *Ohnivě písmo*. Praha: Melantrich, 1975, s. 11.

¹¹⁷ BENEŠ, Karel, Josef. *Ohnivě písmo*. Praha: Melantrich, 1975, s. 11.

¹¹⁸ BENEŠ, Karel, Josef. *Ohnivě písmo*. Praha: Melantrich, 1975, s. 13.

¹¹⁹ HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 557.

¹²⁰ HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-, s. 557.

¹²¹ HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 557.

¹²² HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 689.

¹²³ BENEŠ, Karel, Josef. *Ohnivě písmo*. Praha: Melantrich, 1975, s. 54.

¹²⁴ BENEŠ, Karel, Josef. *Ohnivě písmo*. Praha: Melantrich, 1975, s. 55.

*jsme svoje udělali.*¹²⁵ Postava Antonína a ostatní postavy, které se s Antonínem shodují, chtějí změnit svět k lepšímu a tedy jít pomoci Praze v boji proti nacistům na konci druhé světové války. Přesto se i zde najdou odpůrci, kteří jsou bráni za slabochy, a hlavní postava jimi opovrhuje. Zároveň na sebe postava v příběhu strhává největší pozornost, a tím se stává hrdinou, který má nějaký úkol, jenž musí splnit v zájmu budování nové, lepší společnosti. Kolem Antonína se tak vytváří kolektiv, který této proměně má přispívat. Antonínovy vlastní problémy ustupují do pozadí, např. je nemohoucí, nemocný, nemá tolik sil, neboť podmínky v pracovním táboře byly kruté. I když si tyto problémy uvědomuje, tak je rozhodnut vydat se na cestu a pomoci, neboť jeho úkol je důležitější než jeho zdravotní stav. I tento rys můžeme shledávat jako budovatelský, neboť v budovatelské literatuře nenajdeme zejména v 50. letech postavy, které by se zabývaly svými vnitřními problémy. Většinou se jedná o postavy, které přispívají ke zlepšení celkového světa, nikoliv ke zlepšení svého vnitřního života. Také víme, že „kolektivní“¹²⁶ postava dle Hodrové je „nadiktována“ určitou ideologií. To můžeme vidět i u naší postavy Antonína Beldy.

Samotný román líčí život bývalých politických vězňů pracovního tábora, kteří se vrací po osvobození tábora domů a snaží se přizpůsobit novému světu po válce. Ještě než se ale vrátí do svého domova, mají postavy rozporuplné myšlenky o tom, co na ně doma vůbec čeká. Nejsou si jisti, zdali jsou jejich rodiny na živu či nikoliv, a také je zajímá, jak moc je zpusťošena jejich rodná domovina. Dále se román zaobírá poválečnými poměry těsně po válce a řeší vlastenectví. Autor čerpá ze svých zkušeností a také se zde vyrovnává s pocitem viny a odsuzuje nacistické zločiny. To můžeme najít v části příběhu, kdy postavy mluví s komunistickým Němcem Heberleinem, kde si postavy uvědomí, že i on sám byl za války vězněm, přestože je to Němec. Postava Heberleina naráží na otázku „*Až pojedete odtud, povezte si s sebou nenávisť k nám?*“¹²⁷ Můžeme říci, že v této ukázce se zde pracuje s kolektivním pojetím viny Němcům, které podporovalo v 50. letech ideologický střed Východu a Západu.

Hlavní postava nechce Heberleina ranit, ale nakonec řekne pravdu „*Ano. Nelze jinak.*“¹²⁸ Autor se také zabývá otázkou, co bude z poválečného Československa, kdo bude mít politickou moc, a také otvírá konflikt, kdo osvobodí Prahu. Můžeme za tím vidět určité autorovo vyrovnání s touto skutečností a zároveň jeho stanovisko k tomuto

¹²⁵ BENEŠ, Karel, Josef. *Ohnivě písmo*. Praha: Melantrich, 1975, s. 55.

¹²⁶ HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 689.

¹²⁷ BENEŠ, Karel, Josef. *Ohnivě písmo*. Praha: Melantrich, 1975, s. 112.

¹²⁸ BENEŠ, Karel, Josef. *Ohnivě písmo*. Praha: Melantrich, 1975, s. 113.

konfliktu. Samotné postavě se nedostává pomoci od amerických vojáků při osvobození Prahy, za čímž můžeme sledovat autorovo zklamání a následné ovlivnění jeho budoucnosti, kdy se přiklání spíše k Východu a Západ vystihuje jako nepřátele systému. Již na počátku příběhu postava Antonína přijímá vizi komunismu, ve které vidí jedinou cestu v blízké budoucnosti „*Nebude to návrat do klidu a sobeckého užívání soukromého štěstí, protože smysl této války je všechno jiné, jen ne tohle. Komunismus!*“¹²⁹ Můžeme ale říci, že samotná postava má jisté pochybnosti o tom, zdali je na tuto cestu vnitřně připravená. Avšak má pocit, že je to právě on, kdo byl vybrán, aby změnil svět „*on se musí obrátit čelem vpřed k tvrdému a těžkému boji o proměnu světa.*“¹³⁰ Později zjistíme, že postava Antonína během příběhu vnitřně dospěje, až si je naprosto jistá, že tato cesta je správná a dokáže se na budování socialismu podílet. Je důležité zmínit, že v 50. letech u budovatelské literatury je tento prvek u postav typický, neboť postava na začátku příběhu si není jistá, zdali je schopná přijmout vizi komunismu a podílet se šířit tuto vizi dál. Ale postupem příběhu ji postava naplno přijímá a spolupodílí se na jejím vytváření.

Román *Ohnivě písmo* se podílí na spoluutváření socialistického diskurzu v 50. letech minulého století. Zároveň román dokazuje, že i u nás vznikaly takové knihy v rámci socialistického realismu, které utvářely a naplňovaly ideologickou normu. *Ohnivě písmo* utváří a naplňuje dobou normu tím, že představuje hlavní postavu jako revolučního hrdinu, který má úkol v podobě budování lepšího, nového světa. Dále také můžeme říci, že postava Antonína není zobrazována, jako jedinec s vnitřním prožíváním. Je také důležité říci, že postava Antonína není nijak spjatá s vírou k Bohu, tak jako i tehdejší společnost se odklání od víry k Bohu, neboť víra není podstatná pro budování lepší budoucnosti.

V době kdy román vychází, a tedy rok 1950, byla literatura ovlivňována socialistickým realismem a měla čtenářům přiblížit postoje a budování nového lepšího světa vlivem komunistické ideologie. Literatura měla funkci výchovnou, tzv. měla vychovávat novou společnost k obrazu komunistické ideologie, která se soustředila na popis krásných zítřků. Také samotná postava Antonína Beldy soustředí svoji pozornost na budoucnost, která by měla být socialistická, jak uvádí hned v úvodu příběhu „*Byl z těch, kdož připravovali budoucnost, a když ta se nyní vtělovala v budoucnost...*“¹³¹

¹²⁹ BENEŠ, Karel, Josef. *Ohnivě písmo*. Praha: Melantrich, 1975, s. 68.

¹³⁰ BENEŠ, Karel, Josef. *Ohnivě písmo*. Praha: Melantrich, 1975, s. 68.

¹³¹ BENEŠ, Karel, Josef. *Ohnivě písmo*. Praha: Melantrich, 1975, s. 68.

Pro socialistický realismus je také důležitá postava, která vede ostatní, a společnost tuto postavu následuje. Můžeme říci, že postava Antonína je právě tou postavou, která má vést společnost a má být následována. To můžeme zejména vidět na jeho poválečné kariéře, kdy se angažuje v proměně republiky. Vrací se ke své ilegální brožůře z roku 1941, ve které vystihuje, že nestačí pouze obnova republiky, ale je třeba zaměřit se na její budoucnost a do jakého světa ji zasadit. V Západu se Antonín zklamal, jak sám na vlastní kůži zažil, také republika je zklamána západními mocnostmi, když ji nedokázali pomoci. Antonín je pevně rozhodnut ve směřování k Východu, neboť jedině Východ dokáže republice pomoci, tak jak ji pomohl při osvobození. Antonín je také připraven navrátit se do ústavu, kde byl před válkou profesorem. Jeho kolega mu nabízí své místo ředitele ústavu a sám dokládá, že je toho místa hoden „*Ty jsi služebně starší, i když ne o moc, máš tři děti, jsi politický vězeň...*“¹³² Také mu radí, aby se plně soustředil na politickou dráhu, neboť by mu všichni důvěřovali. Antonín se však přiznává, že nejdříve musí nabrat síly, neboť si je vědom svého bývalého statusu politického vězně. Přesto však cítí, že je to právě on, kdo se musí podílet na proměně republiky.

V závěru příběhu se ocitáme ve vybombardované fabrice, kde odklízejí trosky Antonínovi kamarádi. Jak zde zdůrazňuje Antonínův kamarád Daniel, tak všichni lidé zde mají jeden stejný cíl, tak jako měl Antonín a jeho parta, čímž se utvrzujeme, že postava Antonína je postavou kolektivní a také jsme utvrzováni, že je to právě Antonín, kdo společnost vede. Také prostřednictvím postavy Daniela se dozvídáme, že Antonín byl povolán do ministerstva.

V 50. letech docházelo v literatuře k reinterpretaci minulosti, jako byla např. první republika. Můžeme si všimnout, že v románu *Ohnivě písmo* předválečná minulost je opomíjena. To souvisí s tím, že jakékoliv vazby na středoevropský kulturní prostor jsou negovány v socialistickém realismu. Je také důležité podotknout, že v 50. letech vlivem komunistické ideologie je jakákoliv otázka o smyslu českých dějin umlčována.

3.3 Arnošt Lustig: Dita Saxová

Dalším titulem, který nás bude zajímat, bude titul s dívčí hrdinkou *Dita Saxová* od autora Arnošta Lustiga. Novela vydaná roku 1962 je jedním z děl od autora proslulého zejména židovskou tematikou. Arnošt Lustig se ve svých dílech vyrovnává s tíživými zkušenostmi z koncentračního tábora a z období druhé světové války, čímž si

¹³² BENEŠ, Karel, Josef. *Ohnivě písmo*. Praha: Melantrich, 1975, s. 350.

sám prošel. Ve své tvorbě zobrazuje postavy z období druhé světové války či z koncentračního tábora.

Naší hlavní hrdinkou, jak už z názvu vyplývá, je Dita Saxová. S postavou Dity se pohybujeme ve světě po válce, a to zejména v roce 1947. Dita se zde snaží žít šťastný život a pokouší se vstřebat těžké zážitky, které prožila v koncentračním táboře. Není to však pro ni lehké, a tak nakonec spáchá sebevraždu. Sebevražda je pro ni vysvobozením, kdy utichnou veškeré její strachy „*A zároveň pociťovala uspokojení, že tak tomu je, že letí beze spěchu, a přece neobratně...*“¹³³

Dita se snaží svůj život něčím naplnit a být šťastná, uvnitř je plná nejistoty z budoucnosti a nedokáže se začlenit do nového života po válce. Dita se sice pokouší nějak zapojit do nového světa a nahrazuje si to, co dříve během války nemohla a co jí bylo odepřeno. Tím je např. studium, čtení klasické literatury, navazování vztahů s chlapci nebo poslouchání gramofonových desek. I když by Dita měla být přes to všechno šťastná, brzy si uvědomí, že spíše přežívá, než aby žila. Zároveň se ve svém mladém věku nedokáže vyrovnat v novém světě s tím vším, co zažila. Jedním z jejích oblíbených citátů, jež neustále používá, a který si nechá vyrýt do náramku, je „*Život není to, co chceme, ale to, co máme.*“¹³⁴ Dita se tímto citátem vyrovnává s realitou, kterou nemůže změnit a snaží se ocenit to, co v životě má. Můžeme ale říci, že ne vždy se jí daří být vyrovnaná s tím, co má.

Příběh je vyprávěn vševědoucím vypravěčem, který má nadřazenou pozici nad postavou Dity. V některých případech si můžeme povšimnout, že pásmo řeči vypravěče a pásmo řeči hlavní postavy se mísí. Dochází tak k využití nevlastní přímé řeči. Příběh je tak z perspektivy Dity, čímž se postava přibližuje k „postavě-hypotéze.“¹³⁵ Samotná postava občas nabírá své subjektivity, tím že mluví přímou řečí, přesto je příběh vyprávěn v er-formě nikoliv v ich-formě.

Již v předchozím odstavci jsme se zmínili o tom, že postava Dity bude inklinovat spíše k „postavě-hypotéze“,¹³⁶ nyní si objasníme proč. Začneme-li hned u samotného jména hlavní hrdinky, můžeme říci, že se jedná o jméno netradiční, které nese pro postavu určitý význam „*jako by už samo jméno Dita Saxová znamenalo*

¹³³ LUSTIG, Arnošt. *Dita Saxová*. Praha: Mladá fronta, 1969, s. 219.

¹³⁴ LUSTIG, Arnošt. *Dita Saxová*. Praha: Mladá fronta, 1969, s. 34.

¹³⁵ HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 556

¹³⁶ HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 556.

*konečný pojem.*¹³⁷ Postava Dity jako jediná z dívek, které bydlí v ulici Lublaňská, nemá žádnou přezdívku, vedlejší postavy o ní hovoří vždy celým jménem. Postava je individualizovaná a jedinečná bytost, čímž se přibližuje k „postavě-hypotéze.“¹³⁸ To můžeme sledovat vlivem vedlejších postav, které o postavě Dity promlouvají. Vedlejší postavy Dítě buď závidí, nebo si ji berou jako vzor a jiné se zase snaží pochopit její chování. Je důležité zmínit, že Dita se ostatním děvčatům jeví jako komplikovaná bytost. Postava Dity nám nevstupuje do díla, jako postava předem definovaná, ale postupně během příběhu se nám odkrývají určité informace o minulosti postavy a i tento bod nás vede k „postavě-hypotéze.“¹³⁹ Vnitřní charakteristika Dity je popisována nepřímo, buď prostřednictvím vedlejších postav nebo prostřednictvím vševědoucího vypravěče. Postavu Dity nespasí její smrt před marností, ale její sebevražda je završením procesu jejího neporozumění a neštěstí v novém světě a tím získá určitý pocit volnosti a najde svůj věčný klid, který hledala pro svoji duši „*Všechno náhle odešlo. Strach, že někomu způsobí potíže, se ztrácel...*“¹⁴⁰

Postavu Dity bychom mohli dle Hodrové charakterizovat také jako postavu „cizince“,¹⁴¹ a jak již víme, postava „cizince“¹⁴² je spjatá s „bezdomovím“,¹⁴³ což i pro postavu Dity je příznačné, neboť Dita svůj domov ztrácí během války. Bydlení v Lublaňské ulici pro ni není skutečným domovem jako takovým. Považuje ho za přechodné bydliště a postrádá tam skutečný pocit domova, protože pojem domov pro ni znamená místo bezpečí spjaté s pocitem jistoty v budoucnosti, ale i osoby, které milující domov tvoří. Můžeme pozorovat, že Dita, jako typ postavy „cizince“,¹⁴⁴ se nedokáže v daném světě zachytit, až nám někdy může připadat, že do něj nepatří. Na své cestě za štěstím a vyrovnáním s novým světem Dita bloudí a hledá nějaké místo, kde by se dokázala zachytit a vytvořit si tak spokojený domov. To můžeme vidět v momentě, kdy Dita odcestuje do Švýcarska s vidinou, že se jí bude žít lépe a že zde najde svůj životní smysl. Opak je pravdou, ani život ve Švýcarsku ji nenaplní natolik, aby se dokázala

¹³⁷ LUSTIG, Arnošt. *Dita Saxová*. Praha: Mladá fronta, 1969, s. 51.

¹³⁸ HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 556.

¹³⁹ HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 556.

¹⁴⁰ LUSTIG, Arnošt. *Dita Saxová*. Praha: Mladá fronta, 1969, s.220.

¹⁴¹ HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 689.

¹⁴² HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 689.

¹⁴³ HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 666.

¹⁴⁴ HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 689.

vyrovnat se svými traumaty, ba právě zde si uvědomí, že ať se vydá kamkoliv, bude jí pronásledovat strach a nejistota z budoucnosti.

Dita Saxová válku přežila, ale zážitky, které si z ní odnáší, ji ničí a ovlivňují ve světě, který je v míru. Je důležité také zmínit, že Ditin pád je způsobený, nejen její minulostí, ale také mírovým světem, který nedokáže lidem jako je Dita pomoci. Mírový svět v roce 1947 je zde vykreslován kriticky, neboť není schopen děvčatům z Lublaňské zajistit nějaké jistoty a vize do budoucnosti. Děvčata by chtěla žít skutečný, opravdový život, proto se každá z dívek rozhodne jít nějakou cestou, aby tento život získala. Např. Brita Mannerheimová zvaná též Bohorodička se rozhodne odcestovat do zahraničí. I Dita později volí život v zahraničí. Můžeme si také povšimnout, že do tohoto mírového světa začínají pronikat vize, které směřují k hodnotám Východu. A tedy můžeme říci, že svět inklinuje k tvoření nové budoucnosti, zatímco Dita je stále zaklenutá v minulosti. To můžeme zaznamenat i tím, že Dita ráda čte klasickou literaturu, která odkazuje na předválečné období.

Děvčata s Ditou mají společnou minulost, která pro všechny byla stejně tragická. O těchto tragických událostech, které prožily, se v Lublaňské nemluví. I když se vždy najde někdo, kdo Ditě připomene, že je zázrak, že přežila. Také se mezi sebou nebaví o dětech, neboť poté co viděly, co se dělo s dětmi v koncentračních táborech, by žádná z nich nedokázala mít dítě.

Arnošt Lustig napsal novelu *Dita Saxová* v roce 1962. V této době dochází v kultuře a také v politice k jistému uvolnění. Zejména v literatuře můžeme sledovat odklon od socialistického realismu. Autoři se inspiroují v moderní literatuře a distancují od výchovné funkce a od knih, které utvářely a naplňovaly socialistický diskurz. Přesto můžeme říci, že i tyto knihy se podílejí na utváření dobového diskurzu. Opět do literatury proniká zobrazování vnitřního světa postavy a více se zaměřuje na jedince než na celý kolektiv. Společnost se tak postupně proměňuje, uvědomuje si svoje vazby na střeoevropský kulturní prostor, a inspirouje se i v západní literatuře a kultuře. Dochází také k návratům tématům z druhé světové války.

K tématu druhé světové války se také vrací autor Arnošt Lustig, který se zejména zaměřuje na utrpení Židů za druhé světové války. Novelu *Dita Saxová* bychom mohli označit za psychologickou prózu, která stojí na prožívání vnitřního světa hlavní hrdinky. Dita Saxová zobrazuje mladého jedince, u kterého byla její identita utvářena v nelehké situaci, a proto pro ni bylo složité navrátit se po válce do nového světa. Mladí jedinci, jako Dita, byli na jedné straně moc mladí, aby se o sebe dokázali postarat. Ale

na straně druhé se jednalo o jedince, kteří byli natolik vyspělí tím, čím si prošli, že nedokázali přijmout péči od druhých. Postava Dity hledá svoji vlastní identitu, aby našla svůj životní smysl v mírovém světě, který jí nedokáže nabídnout žádnou pomoc.

Můžeme říci, že postava má kolektivní minulost s děvčaty z Lublaňské, přesto se nejedná o postavu, která by měla společnost vést a měla by být následována ostatními k budování socialistického světa, jako to bývá u postav v socialistickém realismu. Postava Dity se vymaňuje z ideologické normy, neboť se jedná o postavu slabou, individualizovanou a svobodně smýšlející, která nemá být pro tehdejší společnost vzorem. Zároveň také nevzhlíží k budoucnosti jako k přeměně k lepším zítřkům. Pro Ditu je budoucnost spjata s nejistotou a spíše lpí na minulosti, která je v socialistickém realismu negována. Za vymanění postavy z područí ideologické normy socialistického realismu můžeme sledovat snahy autorů a historiků o reinterpretaci českých dějin. Jak jsme se již zmínili, tak v 50. letech byly jakékoliv otázky o české minulosti negovány, avšak v 60. letech vzrůstá zájem historiků reinterpetovat českou minulost, což dokládají úvahy, které v tomto období vznikaly. Většina historiků se snažila porazit omezující světový názor ovlivněný socialistickým realismem.

3.4 Zeno Dostál: Štír

Předposledním titulem, který nás bude zajímat, je titul *Štír* od Zena Dostála, který vyšel spolu s novelou *Lev* v roce 1983. Autor balancuje na hraně oficiálně institucionalizované řeči tak, aby novela prošla ke knižnímu vydání v dané době. Pro nás bude zejména zajímavé hledat tyto prvky v samotné novele *Štír*.

V titulu *Štír* se zaměříme na hlavní postavu, kterou je sedlák Vojtěch Grmela. Na konci druhé světové války je propuštěn z koncentračního tábora Ravensbrück. Novela mapuje jeho strastiplnou cestu z Německa do svého rodného domova, kterou absolvuje spolu se svými kamarády. Při cestě domů vzpomíná na svůj statek a na svoji ženu Annu. Postava tak projevuje určitou intimitu, která není typická pro oficiálně preferovaný socialistický realismus. V novele se tematizuje i vina Němců za druhé světové války. Vojtěch se snaží pochopit, jak mohli Němci být tak krutí, když to jsou obyčejní lidé jako oni sami. V závěru příběhu se Vojtěch dostává šťastně domů, těší se na návrat i ke svým polím. Příběh je ale ukončen smrtí, když najede při orání své vlastní půdy na minu.

Pokud bychom chtěli charakterizovat postavu Vojtěcha dle Hodrové, řekli bychom, že hlavní postava zde v novele inklinuje spíše k „postavě-hypotéze.“¹⁴⁵ Avšak bychom mohli říci, i když ne zcela jednoznačně. Můžeme říci, že hned v úvodu nevstupuje postava Vojtěcha do díla jako postava jednoznačně definovaná, jak to bývá u „postavy-definice.“¹⁴⁶ Pokud bychom se měli zaměřit na jméno hlavního hrdiny, zde bychom mohli říci, že pro postavu nemá jméno žádnou důležitou funkci. Jméno postavy je neutrální a obyčejné. Tento prvek nás dle Hodrové přivádí k „postavě-definici.“¹⁴⁷ Spíše než jméno je pro postavu důležité číslo, kterým byl označen v koncentračním táboře „6910 v Buchenwaldu, 22888 v Dachau... 1098. Skoro jako rok narození. Když se přehodí nula.“¹⁴⁸ Na konci novely si můžeme povšimnout, že jméno Vojtěch přeci jen nabere jisté důležitosti a to tím, že se Anna, žena hlavní postavy, rozhodne dát toto jméno svému dítěti, jako památku na otce „U Grmelů v rodě byli skoro všeci Vojtěši.“¹⁴⁹

Víme sice jméno hrdiny, ale o jeho minulosti se dovídáme teprve v průběhu jeho vzpomínkové vnitřní řeči. Tam také můžeme zaznamenat splynutí pásma řeči vypravěče s pásmem řeči hlavní postavy, kdy je využita polopřímá řeč. Tento znak nás posouvá k „postavě-hypotéze.“¹⁵⁰ K popisu oděvu postavy se dostáváme v momentě, kdy si mají vězni vybrat civilní oblečení na cestu z tábora. Oblečení ale postavu nijak výrazně necharakterizuje, není podstatné ani pro postavu samotnou. „Na cestu je hlavní mít obuto.“¹⁵¹ což odkazuje na jeho prožívání existenciálně vypjaté situace v koncentračním táboře. Postava Vojtěcha se pohybuje v prostoru, který je pevně stanoven. Víme, kudy vede jeho cesta domů a to tím, že procházíme s postavou všechny města a vesnice, které postava během své cesty navštíví. Také přesně víme, odkud postava pochází, a tedy kde je její domov. Jsme seznámeni i s tím, jakými koncentračními tábory si hlavní postava prošla. V tomto aspektu se postava více přibližuje k „postavě-definici.“¹⁵²

¹⁴⁵ HODROVÁ, Daniela. --na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 556.

¹⁴⁶ HODROVÁ, Daniela. --na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 557.

¹⁴⁷ HODROVÁ, Daniela. --na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 558.

¹⁴⁸ DOSTÁL, Zeno. *Lev a Štír*. Praha: Mladá fronta, 1983, s. 201.

¹⁴⁹ DOSTÁL, Zeno. *Lev a Štír*. Praha: Mladá fronta, 1983, s. 342.

¹⁵⁰ HODROVÁ, Daniela. --na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 556.

¹⁵¹ DOSTÁL, Zeno. *Lev a Štír*. Praha: Mladá fronta, 1983, s. 204.

¹⁵² HODROVÁ, Daniela. --na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 569.

Pokud bychom chtěli postavu Vojtěcha charakterizovat dle Hodrové,¹⁵³ nabízelo by se, že se jedná o „kolektivní“ postavu, což by odpovídalo tomu, že v oficiální literatuře s válečnou tematikou byla tato tendence stále důležitá. Ne ve všech okamžicích tomu tak ale v příběhu Vojtěcha je. Postava Vojtěcha kolektivně nahlíží na zobrazovaný svět při společné cestě domů s jeho kamarády. Jsou jim zobrazovány obrazy utrpení, kdy většina německých vesnic a měst je poničena, tyto obrazy odsuzují. Zejména důležité je pro všechny kamarády otázka viny Němců, na kterou nahlíží kolektivně. Na své cestě domů pobývají v některých německých statcích, kde se všichni shodují na tom, že jsou dobře obhospodařené. Bohužel jsou německé, tudíž jsou špatné. Nikdo z nich nedokáže celému národu prominout, to co napáchal za zločiny i na nich samotných. Sám Vojtěch je konfrontován s vinou Němců v některých momentech. Jako např. když se setká s německým vojákem, který mu sdělí, že je sadař. Vojtěch si uvědomuje, že je to stejný zahradník jako on sám, akorát on je Němec, a tedy je špatný. Také mu jedna německá žena nabídne sex, což on odmítá, protože je to Němka.

Můžeme ale sledovat, že postava Vojtěcha se v určitých případech od kolektivní postavy odklání. Můžeme to vidět např., když se rozhodne, že nevstoupí do politiky a zůstane dál sedlákem. Nebo když se neshoduje v otázce dluhů s jeho kamarády, které na ně čekají po válce. Jeho kamarádi myslí na dluhy, které je třeba vyřešit ve prospěch státu, zatímco Vojtěch myslí na své soukromé dluhy „*A jak bude vůbec s penězma? A tak? Proč! Kvůli hypotéce. Anči ji sama splatit nemohla. Napřed bude potřeba vyrovnat jiné dluhy Vojtí. Pak ty menší.*“¹⁵⁴

Jak již bylo řečeno výše, autor Zeno Dostál balancuje s novelou *Štír* na hraně socialistického realismu. Novela vydaná roku 1983 se opět snaží o reinterpretaci českých dějin, neboť v 80. letech znovu ožívají otázky o smyslu českých dějin. Již od sedmdesátých let se literatura navracela k žánrům z 50. let, a tedy k socialistickému realismu, neboť bylo třeba společnost znovu naladit na vlnu socialismu a utnout u nich naději na demokratické snahy. Opět se do literatury dostávají obrazy pracujícího lidu, které se pokouší o vytvoření nové společnosti.

Zeno Dostál zobrazuje postavu Vojtěcha, nikoliv jako hrdinu kolektivu z pracujícího prostředí, jak to bylo zobrazováno v literatuře v 50. letech, ale zobrazuje ho jako jedince s vnitřním prožíváním, čímž se odklání od ideové normy. Zároveň ho dosazuje do těžkého období českých dějin a pokouší se nějak pomoci postavě opět

¹⁵³ HODROVÁ, Daniela. --na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 556.

¹⁵⁴ DOSTÁL, Zeno. *Lev a Štír*. Praha: Mladá fronta, 1983, s. 284.

otevřít otázku viny Němců za druhé světové války, což bylo v 80. letech pro socialistický realismus příznačné.

Postava Vojtěcha má svůj vnitřní svět, a také se zaměřuje na soukromý život, který je pro postavu důležitější, než život veřejný. Tedy se nesnaží o zlepšení a vytvoření nové společnosti a nového světa, ale snaží se naplnit svůj osobní život, který mu přerušila válka a zároveň si ho chce udělat po svém, tak jak on sám uváží za vhodné. Můžeme to vidět v momentě, kdy se vrátí z koncentračního tábora do své rodné vesnice a je mu nabídnuta možnost založit místní stranickou organizaci a stát se jejím předsedou. To však postava Vojtěcha odmítne. Dále to můžeme vidět v momentě, kdy ostatní muži Vojtěchovi radí, aby si nyní odpočinul. Z toho je Vojtěch rozhořčen a rozhodne se jejich rady neuposlechnout. Tím postava získává svobodné jednání a autentičnost, čímž se odklání od nadiktované ideologie. Neuposlechnutí rady mu je však osudné, neboť při orání své půdy nešťastnou náhodou najede na minu. Dostal tak zobrazuje jedince, který nedokáže se střetem s velkými dějinami uspět. Tím však Dostál nebyl přijatelný pro oficiální literaturu, neboť socialistický člověk by měl vždy uspět.

Postava Vojtěcha se přibližuje k socialistickému realismu tím, že odmítá víru. Jak již víme v socialistický románech, není na víru k Bohu upozorňováno, anebo jsou postavy vykreslovány tak, že nemají kladný vztah k víře. U naší postavy Vojtěcha můžeme sledovat, že se zamýšlí nad tím, jestli vůbec existuje samotný Bůh, neboť po jeho zkušenostech, které si odnesl z koncentračních táborů, o jeho existenci pochybuje. Dokládá to zejména touto poznámkou „*Tolik svinstva by přece nedopustil.*“¹⁵⁵ I když bychom mohli říci, že víru ztrácí postava Vojtěcha, již když mu zemřela dcera Anna. Vzpomíná, že od té doby se v kostele neukázal. Zejména postava Vojtěcha nemá důvod, proč by měl v něco věřit potom všem, co zažil. V kostele se ukáže, až když se vrátí do své domoviny z koncentračního tábora, přesto tam jde spíše ze zvyku a kvůli své ženě Anně, která je věřící, ale pro něj už víra nic neříká. Z vlastní zkušenosti ví, že mu modlení k Bohu nic nepřinese, to dokládá zejména touto vnitřní vzpomínkou „*V lágru se modlil kdekd...A nepomohlo to.*“¹⁵⁶ Postava Vojtěcha si také uvědomuje, že nemá důvod, proč jít ke zpovědi. Ví, že to, co prožil, těžko dokáže někdo pochopit, kdo nezažil. Současně také ví, že v koncentračním táboře se děly věci, ze kterých by se těžko kdo mohl vyzpovídat, a navíc pokud bude potřebovat se vyzpovídat, tak to raději sdělí svým přátelům, kteří to sami zažili.

¹⁵⁵ DOSTÁL, Zeno. *Lev a Štír*. Praha: Mladá fronta, 1983, s. 292.

¹⁵⁶ DOSTÁL, Zeno. *Lev a Štír*. Praha: Mladá fronta, 1983, s. 338.

Odklon postavy od oficiálně proklamovaného socialistického realismu je u postavy Vojtěcha dán i nárůstem intimity. Socialistický realismus nepreferoval akcent na soukromý život postav, ale zaměřuje se zvláště na život veřejný. I tím se postava odklání od kolektivního pojetí postavy.

3.5 Alena Mornštajnová: Hana

Posledním titulem, který nás bude zajímat, je titul *Hana* od autorky Aleny Mornštajnové. Román *Hana* byl vydán v roce 2017 a jedná se o třetí knihu autorky. V posledních letech se román těší velkému zájmu u čtenářů. Pro nás bude zvláště důležitá postava Hany Helerové, která se bude poměrně odlišovat od postav z předešlých titulů.

Román líčí osud jedné rodiny, do které zasáhne druhá světová válka a zamíchá tak s osudy představovaných postav v jedné rodině. Hlavní linie románu, na které je děj vystavěn, se odvíjí od postavy Hany, která jako jediná přežije koncentrační tábor a vrací se zpátky do svého rodného domova. Důležitou postavou v románu je také neteř Hany, a to děvčátko, které se jmenuje Mira. Je to právě ona, která líčí osud své rodiny a upozorní na postavu tety Hany, která je nemluvná a všichni si o ní myslí, že je blázen. Poté, co zemřeli rodiče i sourozenci Miry na tyfus, žije Mira s tetou Hanou. Ironií osudu je, že Mira přežívá díky tomu, že za trest nedostane zákusek, z něhož se zbytek její rodiny nakazil. Jak se záhy ukazuje, tak je to právě onen zákusek, který vyvraždí Miře celou její rodinu kromě tety Hany.

Samotný román je rozdělen na tři části. První a druhá část je vyprávěna z pohledu Haniny neteře Miry a třetí část vypráví postava Hany. Občas najdeme v příběhu i pasáže, kdy vypráví Hany matka Elsa. Příběh je vyprávěn retrospektivně. Každá z postav nám představuje svůj příběh života, který vypráví v ich-formě. Román je více soustředěn na postavu Miry, i když je pojmenován po její tetě, u které se v příběhu představují přímé důsledky holocaustu. Mira představuje oběť holocaustu z druhé generace,

První zmínku o postavě Hany se dovídáme z části vyprávěné Mirou a to přímou charakteristikou tety Hany. Zejména Mira vyzdvihuje její oděv „*Přes černé šaty s dlouhými rukávy nosila v zimě i v létě černý svetr s kapsami, na nohou černé punčochy a kotníkové šněrovací boty.*“¹⁵⁷, který nám naznačuje postoj postavy Hany k životu. A tedy postava Hany v životě bloudí, život ji nijak nebaví a zároveň se snaží na sebe

¹⁵⁷ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017, s. 20.

nepřítahovat pozornost. Dále Mira přibližuje vztah ostatních příslušníků rodiny k tetě Haně. Zvláště vyzdvihuje tatínkův vztah k Haně „švagrová byla ztělesněním výčitky.“¹⁵⁸ Což nás přivádí k tomu, že mezi těmito postavami je nějaké tajemství, které se později vlivem plynutí příběhu představuje. I Miry vztah k tetě Haně není zrovna lichotivý, přirovnává ji k „černé můře“¹⁵⁹ a bojí se jí. O minulosti Hany a důvodu jejího odtažitého chování se dozvídáme až později vlivem vyprávění příběhu.

Postava Hany inklinuje dle Hodrové spíše k „postavě-hypotéze“¹⁶⁰ a nyní si objasníme, proč tomu tak je. Již samotné jméno Hana, které je typicky židovské jméno, odkazuje na hrdinky původ. Pro naši postavu je tedy charakteristické a má pro ni nějakou funkci v příběhu. Můžeme tedy říci, že tato skutečnost nás přivádí k „postavě-hypotéze.“¹⁶¹ Postava Hany nám nevstupuje do příběhu jako postava jednoznačně definovaná, jak to bývá u „postavy-definice.“¹⁶² O postavě se dozvídáme až během příběhu, kdy se o ní zmíní postava Miry, a to vlivem události maminčiných narozenin. Víme sice jméno hlavní hrdinky z názvu titulu, ale oděv a minulost postavy Hany se dovídáme až během samotného příběhu. Také její chování dokážeme pochopit, až když odhalíme její minulost. Pro postavu je charakteristický její oděv. Hana nosí černý oděv jako náznak truchlení, neveselé minulosti a zároveň oděvem vyjadřuje svůj postoj k životu.

Dále pokud bychom postavu charakterizovali dle Hodrové z hlediska existence postavy, tak bychom mohli postavu Hany charakterizovat jako postavu typu „cizince.“¹⁶³ U postavy Hany můžeme sledovat, že je pro ni těžké se nějakým způsobem zapojit do nového světa po druhé světové válce, když se vrátí z koncentračního tábora. Může nám až připadat, že do nového světa nepatří a spíše se v něm ztrácí. Svět po válce je pro Hanu cizí a i ostatní postavy, které se v příběhu vyskytují, na ni nahlíží jako na cizince, který spadl z jiného vesmíru a který do onoho světa nepatří. Postava Hany se lidem spíše straní a raději vyhledává samotu, která je pro ni přijatelnější, než být v blízkosti lidí. Činí tak proto, že se domnívá, že v minulosti zničila život už mnoha lidem, a tak se raději od lidí distancuje, než aby jim ubližovala. Zároveň má přesně

¹⁵⁸ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017, s. 20.

¹⁵⁹ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017, s. 20.

¹⁶⁰ HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 556.

¹⁶¹ HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 556.

¹⁶² HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 557.

¹⁶³ HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 689.

zajetý stereotyp, který každý den opakuje a tím si vytváří nějaký svůj samostatný svět, ve kterém žije a cítí se v něm bezpečně. Zlom pro ni nastává v momentě, kdy je nucena postarat se o svoji neter Miru. To je pro ni nová zkušenost a zároveň to narušuje její osamocený život. Později však zjistíme, že právě tento zlom je pro postavu Hany důležitý, neboť změní její vnitřní svět. Zdá se, že Hana spíš přežívá a trpí, než aby žila. Postupně ale začne hledat nějaký životní smysl „*Pořád mě navštěvují vzpomínky. Stále je hodně těch tíživých, ale přibývají i ty, kvůli kterým chci ještě žít.*“¹⁶⁴ Dokáže se vymotat z bludného kruhu bloudění, ve kterém od války žila a nalezne nějakou rovnováhu ve své duši.

Další bod, který nám charakterizuje postavu Hany jako postavu typu „cizince“,¹⁶⁵ je ten, že postava Hany má nějaké tajemství, které je odhaleno, až na samotném konci příběhu. Toto tajemství, které postava Hany skrývá, je zejména pocit viny, který postava cítí za nevědomé zabití Miry rodiny. I když za to postava svým způsobem nemůže, přeci jen se za to viní a nedokáže se s tím smířit „*Nemohla jsem Míře říct, že jsem jí zabila rodinu.*“¹⁶⁶ Je to právě postava Hany, která do Miřiny rodiny přinese smrt ve formě věnečků. Také se postava Hany nemůže smířit s trýznivým pocitem toho, že všem lidem přinesla akorát neštěstí „*Že jsem přežila peklo jenom proto, abych dál roznášela smrt.*“¹⁶⁷ a s tím má spojené výčitky svědomí, neboť si je vědomá, že za většinu špatných věcí, které se staly, mohla ona sama, kvůli svojí zamilovanosti. Jako např. když neodeslala dopis, ve kterém její matka prosila strýce o poskytnutí azylu v zahraničí před Hitlerem. Hana odeslání dopisu schválně zdržuje, protože je slepě zamilovaná. Procitne až v momentě, kdy už je na odeslání dopisu pozdě.

I po roce 1989 až do dnešních dnů vychází tituly s tematikou holocaustu. Autoři tak činí proto, aby se vyrovnali s českou minulostí, a také se zabývají otázkou hledání identity. Můžeme říci, že po roce 1989 mohou autoři svobodně přistupovat k reinterpretaci dějin a tedy nejsou ovlivňováni socialistickou normou, jak to bylo u dřívějších autorů. Také lze podotknout, že postavy v titulech po roce 1989 nejsou loutkou socialistického diskurzu a nemají být zneužívány pro politické účely. Jak již víme, tak socialistická postava se upínala k tvoření lepší budoucnosti a nevracela se do minulosti. Zatímco u postav nesocialistického rázu byla minulost důležitá, neboť právě

¹⁶⁴ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017, s. 306.

¹⁶⁵ HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1, s. 689.

¹⁶⁶ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017, s. 304.

¹⁶⁷ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017, s. 304.

minulost formovala jejich identitu a tudíž při hledání své identity se vracely zpět ve vzpomínkách do minulosti (v našem případě do předválečné minulosti), aby svoji předválečnou identitu zpět získaly.

Již výše zmiňovaný titul *Hana*, vydaný v roce 2017, se řadí k titulům, které nebyly ovlivněny socialistickou normou. Autorka se navrácí k nelehkému období našich dějin a snaží se reinterpretovat toto období naší historie. Také se v titulu vyrovnává s oběťmi holocaustu z druhé generace, kterou nám v příběhu představuje Míra, neteř Hany. Postava Hany je zobrazována v příběhu jako individualizovaná bytost soustředěná na své nitro, která hledá svoji identitu v kontextu prožitých událostí.

Někteří autoři se dnes zaměřují ve vyprávění na celou rodinou generaci, kdy příběh této rodiny se odvíjí od minulosti a pokračuje do současnosti. To můžeme vidět i v titulu *Hana*, kde se dotýkáme nejen minulosti jednotlivých členů rodiny, ale také se zaměřuje na současnost a to v případě postavy Míry.

Závěr

V knize *O sobě samém jako o jiném* Ricoeur uvádí, že „literární vyprávění a životní příběhy se nijak nevyklučují, nýbrž doplňují, a to navzdory své protikladnosti, anebo díky ní. Tato dialektika nám připomíná, že vyprávění je součástí života ještě předtím, než je vyhnáno ze života do literatury...“¹⁶⁸ V literární fikci lze podle něj nejlépe pochopit spojení mezi jednáním a jednajícím a literaturu vnímá jako „*ohromnou laboratoř pro myšlenkové experimenty*.“¹⁶⁹ Proto jsme se v bakalářské práci pokoušeli popisovat identitu postavy vždy ve vztahu k dobovému diskurzu, který daný text „stvořil“. Analýza postavy zároveň přispívá ke specifikaci ideologických a etických kategorií, čímž je popisován i samotný diskurz.

První analyzovanou postavou je postava Daniela z titulu *Píseň o lítosti* od Viktora Fischla. Jak jsme se v praktické části již zmínili, tak titul napsaný v roce 1947 se v Československu poprvé vydal až v roce 1992. Text byl připraven k vydání v roce 1948, avšak po únorovém převratu, kdy nastupuje k moci komunistická strana, je vydání zamítnuto. Literatura po únoru 1948 měla mít výchovný charakter k proměně společnosti. Viktor Fischl se nepodííl na spoluutváření socialistického diskurzu. Ale svým titulem jde naopak němu.

Viktor Fischl ve svém titulu představuje jedince, který je konfrontován s radikální změnou světa, ve kterém se snaží vyrovnat se „ztrátou“ původního světa a posouvá se tak jeho identita původně zakotvená do tradic světa židovského. Jeho postava Daniela je v titulu zobrazována jako postava typu cizince, který do daného světa nepatří a nedokáže se v něm nějak zachytit. Nejen, že se postava sama cítí být cizincem, ale i ostatní postavy na ní nahlíží jako na cizince. Nikdo jej ve městě nepoznává, tím se u Daniela posiluje pozice cizince. Je to způsobené tím, že Daniel jako jediný z židovské společnosti daného města přežil. U postavy také můžeme sledovat prvky existencialismu jako je pocit odcizení a úzkosti. Pocit úzkosti a odcizení se u Daniela představuje ztrátou rodiny, která zemřela v koncentračním táboře, ale hlavně radikální změnou světa, který nepoznává a cítí se v něm cize. Je důležité zmínit, že v titulu se objevují dva světy. Svět předválečný vyprávěný z pohledu Daniela, který se vrací ve svých vzpomínkách do svého dětství, a pak Danielův svět poválečný, kdy se

¹⁶⁸ RICOEUR, Paul. *O sobě samém jako o jiném*. Praha: OIKOYMENH, 2016. ISBN 978-80-7298-438-1, s. 180.

¹⁶⁹ RICOEUR, Paul. *O sobě samém jako o jiném*. Praha: OIKOYMENH, 2016. ISBN 978-80-7298-438-1, s. 175-176.

Daniel do svého města s několikaročním odstupem po válce vrací. Ten je možný charakterizovat jako svět počínajícího socialismu.

Ve svých vzpomínkách se snaží zmapovat ztracený svět i židovskou identitu. V titulu není rozebíráno, jak moc Daniel trpěl v koncentračním táboře, ale můžeme si domýšlet, že jeho život je spojený se spoustou ztrát. Jako byla např. ztráta rodiny či ztráta své předválečné identity. Identita postavy Daniela zaznamenala extrémní zlom. Ač se to v knize explicitně nepopisuje, z charakteristiky postavy a jejího pohledu na současný svět je patrné, že jeho identita byla v holocaustovém světě degradována na věc či „*prostředek k libovolnému použití tou či onou vůlí.*“¹⁷⁰ V závěru se Danielovi podaří získat střípky své předválečné židovské identity a to v podobě střepeu ze hry a krabičky na koření, které si odváží sebou.

Budovatelská próza, která byla po roce 1948 oficiální tendencí v literatuře, měla výchovný charakter a zaměřovala se na budování lepších zítřků. Postava v budovatelské literatuře tíhla k budoucnosti, kdy se spolupodílela na vytváření nového světa a zároveň měla být vzorem pro tehdejší společnost. Je důležité zmínit, že budovatelská literatura nepracovala s prvky existencialismu, a také tehdejší ideologie socialismu neuznávala žádné avantgardní směry v literatuře. Můžeme tedy říci, že titul Viktora Fischla neodpovídal tehdejší ideologické normě, jelikož představuje existenciální prvky, které nebyly v literatuře v té době žádoucí. Dále je třeba zmínit, že postava Daniela je spjatá s židovskou vírou, takováto postava není vhodná, aby se stala vzorem pro společnost v budování lepších zítřků. Také můžeme říci, že postava Daniela netíhla k budoucnosti, ale spíše se vracela do minulosti, čímž také nenaplnuje socialistický diskurz. Zároveň postava Daniela není zobrazena jako postava z pracujícího lidu, ale je zobrazena jako svébytná bytost, která hledá svoji vlastní identitu.

Naopak u románu *Ohnivě písmo* můžeme zaznamenat, že román je jedním z těch, který se snaží spoluvytvářet a naplňovat socialistický diskurz. Román *Ohnivě písmo* vychází v roce 1950, autor Karel Josef Beneš se tímto románem ideologicky angažoval. V románu líčí cestu bývalých politických vězňů, kteří se rozhodnou jít pomoci Praze v boji proti nacistům na konci druhé světové války. Autor v románu naráží na otázku viny Němců za druhé světové války a poválečné poměry v Československu. Román se tak snaží o ideologickou interpretaci společnosti i nedávné minulosti.

¹⁷⁰ RICOEUR, Paul. *O sobě samém jako o jiném*. Praha: OIKOYMENH, 2016. ISBN 978-80-7298-438-1, s. 249.

Postava Antonína již zpočátku přijímá vizi komunismu jako jedinou cestu budoucnosti a během příběhu se stává vůdčí osobností, na kterou je kladen úkol v podobě budovatelství a která má být ostatními následována. Můžeme také říci, že Antonínova identita je předem nadiktována ideologií, tedy se jí postava nesnaží hledat, jak jsme to např. viděli u postavy Daniela. Proto také postava Antonína nelpí na minulosti, kde by mohla najít svoji identitu a klást si otázku, kým skutečně je, ale soustředí se na budoucnost, ve které vidí hlavní svůj životní úděl. Také je důležité zmínit, že postava Antonína se nesoustředí na své osobní problémy, ale jediná jeho starost je spojená s budoucností národa.

Můžeme tedy shrnout, že postava Antonína Beldy odpovídá a spoluutváří normu socialistického realismu. Nejedná se o postavu jedince s prožíváním vnitřního světa, ale o postavu, která zastupuje kolektiv lidí, tak i tehdejší společnost, která má u postavy Antonína vidět určitý vzor, tudíž má postava výchovný charakter. Hlavním úkolem postavy je budování lepší společnosti a světa.

V 60. a 70. letech 20. století se do literatury znovu navrací zobrazování jedince s jeho vnitřním prožíváním. To bylo způsobené uvolněním politické situace, kdy do socialismu začaly pronikat demokratizační snahy. Tento posun v dobovém diskurzu vyvrcholil tzv. pražským jarem. Uvolňování se dotklo i literatury. Autoři se tak odkláněli od prvků ideologického zobrazování pracujícího hrdiny.

To můžeme demonstrovat na knize *Dita Saxová* vydané v roce 1962 od Arnošta Lustiga. V tomto titulu se setkáváme s postavou Dity Saxové, která je zobrazovaná jako mladý jedinec, u kterého se utvářela identita v nelehké době a to, když pobývala v koncentračním táboře. Po válce je vržena do nového mírového světa, kde se snaží nalézt vlastní identitu. Tento mírový svět ji však neumožňuje žádné vize do budoucnosti a není schopen ji pomoci. Poté, co Dita nenalezla svůj životní smysl, spáchá sebevraždu.

Lustig se svojí novelou vymyká z budovatelského diskurzu, a to tím, že se zabývá životními otázkami jedince, kterého zobrazuje jako vnitřně trpícího. Přestože je postava Dity zakomponována do kolektivu, akcentem na její individualitu se vymyká kolektivní postavě. Nejedná se tedy o postavu, která by se měla stát vůdčím vzorem pro společnost, jako jsme to viděli u postavy Antonína Beldy.

V 70. letech se literatura znovu navrací k socialistickému realismu a využívá žánry z 50. let. Socialistický realismus byl v této době chápán jako návod, co vše je v literatuře povolené, než aby se jednalo o pojem s reálným obsahem. Důvod, proč se

literatura znovu navrácí k socialistickému realismu, je ten, aby byly potlačeny demokratizační snahy u obyvatelstva, které se prostřednictvím uvolňovacích procesů v 60. letech vymkly komunistické moci kontrole. Zároveň se komunistická moc i prostřednictvím literatury snaží společnost „znormlizovat“. Pro 70. léta byl důležitý zejména společenský román, který se snažil čtenáře přiblížit k politice socialismu. V 80. letech se začínají znovu otevírat témata o smyslu českých dějin, ke kterému se vrací i autoři reinterpretací dějin ve svých dílech.

K reinterpretaci dějin se vrátil i Zeno Dostál svým titulem *Štír* vydaným v roce 1983. Dostál se snaží naplnit socialistický diskurz, aby směla být kniha oficiálně vydána. Avšak jeho postava Vojtěcha Grmely balancuje na hraně socialistického diskurzu. Postava Vojtěcha Grmely je zobrazována jako kolektivní postava, která se ztotožňuje s názory svých kamarádů, se kterými se vrací domů z koncentračního tábora. Zejména je v novele tematizována vina Němců, na kterou je nahlíženo jako na kolektivní vinu. Tato tematizace viny Němců je pro dobový socialistický diskurz příznačná. Od kolektivní postavy se Vojtěch odklání v momentě, kdy odmítne vstoupit do strany.

Postava Vojtěcha netíhne k budování socialistického světa, ale spíše se zaměřuje na jeho soukromý život, který však není schopen naplnit, neboť nešťastnou náhodou umírá při orání své půdy, když najede na minu. Dostál tak zobrazuje jedince, který není schopen ve střetu s velkými dějinami uspět, což není pro socialistický diskurz typické, neboť socialistická postava by měla v dějinách uspět.

I po roce 1989 autoři reinterpretovali naše dějiny. K tématům války se autoři vrací i dnes a snaží se vyrovnat s minulostí, na kterou mohou dnes nahlížet svobodně. To můžeme demonstrovat na postavě z titulu *Hana* od autorky Aleny Mornštajnové vydaném v roce 2017. Postava vracející z koncentračního tábora, a tedy postava Hany, je zde zpočátku zobrazována prostřednictvím oběti z druhé generace, a to Haniny neteře Míry. Postava Hany je individualizovanou bytostí, která se soustředí na své nitro a zejména se snaží nalézt svoji předválečnou identitu, kterou během tragických holocaustových událostí ztratila. Postava Hany nemá být následována ostatními a ani nemá sloužit vlasti, jak to bylo příznačné pro socialistický realismus. Autorka nejen pracuje s postavou vracející se z koncentračního tábora, kdy se postava pokouší hledat svoji vlastní identitu, ale také pracuje s obětí holocaustu z druhé generace.

Závěrem lze říci, že postava vracející z koncentračního tábora je fenoménem, který se i nadále v literatuře objevuje. Jak jsme se již zmínili výše, tak autoři se k této

postavě vrací zejména za účelem reinterpretace dějin, vyrovnání s minulostí a hledání identity, neboť jak víme z teoretické části, naše hodnocení dějinných událostí se vztahuje k aktuálnímu řádu diskurzu, v němž se utváří naše identita.

Postava vracející se z koncentračního tábora zobrazuje dobový diskurz, ve kterém byla stvořena, proto u postav odpovídajícím socialistickému realismu můžeme sledovat, že je využívána zejména pro politické účely, jak jsme to mohli vidět u románu *Ohnivě písmo* z 50. let. Avšak můžeme říci, že v 70. letech a 80. letech se tento socialistický realismus od toho dřívějšího dosti odlišoval, jak jsme to mohli sledovat u titulu *Štír*. Postavy, které nebyly dotknuty socialistickým realismem, a tím myslíme postavy z titulů *Píseň o lítosti*, *Dita Saxová* a *Hana*, se soustředí zejména na svůj vnitřní svět, ve kterém se snaží znovu formovat svoji identitu, jež byla poznamenána životní trýzní.

Literatura

BENEŠ, Karel, Josef. *Ohnivě písmo*. Praha: Melantrich, 1975, 1. vydání 1950.

DOSTÁL, Zeno. *Lev a Štír*. Praha: Mladá fronta, 1983.

FISCHL, Viktor. *Píseň o lítosti*. Brno: Atlantis, 1992.

LUSTIG, Arnošt. *Dita Saxová*. Praha: Mladá fronta, 1969, 1. vydání 1962.

MORNŠTAJNOVÁ, Alena. *Hana*. Brno: Host, 2017.

Sekundární literatura

FIALOVÁ, Alena. *V souřadnicích mnohosti: česká literatura první dekády jednadvacátého století v souvislostech a interpretacích*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2410-7.

HALAMOVÁ, Martina. *Příběh vyprávění Viktora Fischla*. Praha: ARSCI, 2010. ISBN 978-80-7420-12-0.

HAMAR, Eleonóra. *Vyprávěná židovství: o narativní konstrukci druhogeneračních židovských identit*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2008. ISBN 978-80-7419-004-9.

HAVELKA, Miloš. *Dějiny a smysl: obsahy, akcenty a posuny "české otázky" 1895-1989*. Praha: Lidové noviny, 2001. ISBN 80-7106-424-6.

HAVELKA, Miloš. *Ideje, dějiny, společnost: studie k historické sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010. ISBN 978-80-7325-220-5.

HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1.

JANOUŠEK, Pavel a kol., ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*, 1. díl 1945 - 1948. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1527-3.

JANOUŠEK, Pavel a kol., ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*, 2. díl 1948 - 1958. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1528-0.

JANOUŠEK, Pavel a kol., ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. 3. díl 1958 - 1969. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1583-9.

JANOUŠEK, Pavel a kol., ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. 4. díl 1969 - 1989. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1631-7.

RICOEUR, Paul. *Čas a vyprávění III: Vyprávěný čas*. Praha: OIKOYMENH, 2007. ISBN 978-80-7298-105-2.

RICOEUR, Paul. *O sobě samém jako o jiném*. Praha: OIKOYMENH, 2016. ISBN 978-80-7298-438-1.